

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА І МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**на тему: «СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС»**

«The current state and prospects of trade and economic cooperation between
Ukraine and the EU»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
Спеціальності 292 «Міжнародні економічні
відносини»

Освітня програма «Міжнародні економічні
відносини»

Кулікова Вероніка Сергіївна

Науковий керівник: д.філософ. доц.
Алексєєвська Г.С.

Рецензент: к.е.н.доц. Крючкова Н.М

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ __ від __.__.2024 р.

Захищено на засіданні ЕК №
протокол №__ від __.__. 2024 р.
Оцінка _____/_____/_____

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____ Якубовський С.О.

_____ Пічугіна Ю.В.

м. Одеса – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС.....	6
1.1. Сутність поняття торговельно-економічного співробітництва.....	6
1.2. Еволюція підходів до вивчення міжнародної торгівлі.....	11
1.3. Методологія аналізу торговельно-економічної співпраці України з ЄС...	15
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПОТОЧНОГО СТАНУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС.....	21
2.1. Інституційні та економічні основи євроінтеграції України.....	21
2.2. Значення торгівлі з ЄС у зовнішньоекономічній діяльності України торгівлі.....	25
2.3. Структурний аналіз міжнародної торгівлі України з країнами ЄС.....	31
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС ТА ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ.....	43
3.1. Інвестиційна компонента торговельно-економічного співробітництва України та країн ЄС.....	43
3.2. Вплив лібералізації торгівлі на торговельно-економічні відносини України з ЄС.....	49
3.3. Основні виклики та шляхи розвитку торговельно-економічного співробітництва України з ЄС.....	53
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Європейський Союз виступає ключовим торговельно-економічним партнером України, а євроінтеграція є пріоритетом зовнішньополітичного курсу. Положення про Зону вільної торгівлі стало важливим інструментом посилення економічної інтеграції України з європейським ринком. У контексті сучасних глобальних викликів та трансформацій на міжнародній арені співпраця України з Європейським Союзом стає критичним чинником для підтримання стабільності та забезпечення економічного розвитку.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребою здійснення оцінки поточного стану та перспектив розвитку торговельно-економічного співробітництва України з Європейським Союзом. Впровадження угоди про асоціацію створило умови для інтеграції української економіки в європейський ринок, однак цей процес супроводжується значними викликами, такими як адаптація до регуляторних стандартів ЄС, модернізація виробничих потужностей і подолання структурних дисбалансів у зовнішній торгівлі. З огляду на надання Україні статусу кандидата щодо вступу до ЄС, аналіз поточного стану, проблем і перспектив співробітництва набуває особливої значущості для формування ефективної зовнішньоекономічної політики, яка сприятиме конкурентоспроможності українських товарів та інтеграції в глобальні економічні процеси.

Мета дипломної роботи – аналіз сучасного стану, тенденцій і перспектив розвитку торговельно-економічного співробітництва України з ЄС. Дослідження спрямоване на виявлення проблем євроінтеграції та розробку рекомендацій для покращення політики України з метою інтеграції в європейський економічний простір.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- розкрити сутність поняття торговельно-економічного співробітництва;
- дослідити еволюцію підходів до вивчення міжнародної торгівлі;

- визначити методологічні підходи до аналізу торговельно-економічної співпраці України з ЄС;
- проаналізувати інституційні основи євроінтеграції України;
- визначити місце торгівлі з ЄС у структурі зовнішньоекономічної діяльності України;
- провести структурний аналіз міжнародної торгівлі України з країнами ЄС;
- оцінити інвестиційну компоненту торговельно-економічного співробітництва України та ЄС;
- дослідити вплив лібералізації торгівлі на торговельно-економічні відносини України з ЄС;
- визначити основні виклики та шляхи розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та країнами ЄС.

Об'єктом дипломної роботи визначено торговельно-економічне співробітництво України та ЄС.

Предметом дипломної роботи є дослідження тенденцій і особливостей розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі дипломної роботи «Теоретичні та методологічні основи торговельно-економічного співробітництва України та ЄС» було розкрито сутність поняття торговельно-економічного співробітництва та його значення в міжнародній торгівлі. Також висвітлено еволюцію підходів до дослідження міжнародної торгівлі та систематизовано методологічні підходи до аналізу торговельно-економічної взаємодії України з ЄС.

У другому розділі дипломної роботи «Оцінка поточного стану торговельно-економічного співробітництва України та ЄС» було проаналізовано інституційні засади євроінтеграції України. Проведено аналіз значення ЄС як торгового партнера у зовнішньоекономічній діяльності України, а також представлено структурний аналіз торгівлі, зокрема оцінку

географічної та товарної диверсифікації експорту й імпорту, їх динаміку за останні роки.

У третьому розділі дипломної роботи «Аналіз особливостей розвитку співпраці України з ЄС та підходи до вирішення актуальних проблем» було досліджено інвестиційну компоненту співробітництва України з ЄС, з акцентом на динаміку прямих іноземних інвестицій та їх вплив на торговельно-економічні відносини. Також оцінено вплив лібералізації торгівлі та проаналізовано основні виклики, такі як імпортозалежність, диверсифікація ринків і товарної структури. Проведений аналіз дозволив надати можливі шляхи розв'язання представлених проблем для розвитку співробітництва та отримання від нього позитивного результату.

Під час виконання дослідження було використано аналітичний та статистичний методи, порівняльний аналіз, економіко-математичне моделювання, системний підхід та графічний метод для візуалізації отриманих результатів дослідження.

Кваліфікаційна робота апробована на міжнародній науково-практичній конференції «Світове господарство і міжнародні економічні відносини: нові реалії та можливості», 2024 р., Ужгород, та у співавторстві з науковим керівником опубліковано наукову статтю у фаховому виданні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

1.1. Сутність поняття торговельно-економічного співробітництва

Економічне та торгове співробітництво є важливою складовою міжнародних відносин, що за останні роки суттєво розвинулися, оскільки країни все частіше прагнуть укласти взаємовигідні угоди, що виходять за межі товарообміну. Автори Д.Ф. Морін, Т. Новотна, Ф. Поньяерт та М. Тело, зазначають, що економічне співробітництво передбачає перемовини та впровадження торгових угод, що знижують бар'єри та сприяють поглибленню економічної інтеграції між країнами. Це полегшує транскордонні транзакції та зміцнює політичні зв'язки, створюючи основу для тривалої взаємодії, що сприяє стабільності та передбачуваності в міжнародних економічних відносинах [1].

Дослідник Л. Баччіні доповнив попередньо розглянуту концепцію аналізом преференційних торгових угод, як одного з проявів економічного співробітництва, оскільки вони дозволяють знижувати тарифи та інші торгові бар'єри, посилюючи економічну взаємозалежність між країнами. Значення даного типу угод у розвитку економічного співробітництва полягає в здатності забезпечувати стабільний доступ на ринок, що, збільшує інвестиційні потоки та сприяє зростанню інновацій завдяки доступу до більших ринків [2]. Однак варто також зазначити, що у роботі попередніх дослідників також було зазначено, що поширення даних угод сприяє створенню складного міжнародного торговельного ландшафту, що потребує більшого співробітництва для управління угодами та забезпечення політичної узгодженості. Ця складність підкреслює необхідність постійної співпраці між країнами для гармонізації політик та запобігання конфліктам через суперечливість [2].

Економічне співробітництво визначається різними чинниками. Ними можуть бути розмір економіки, відстань між партнерами та їх політичні системи, що підкреслено у дослідженні дослідників С.Л. Байєр та Д.Х. Бергстранд. Зазначено, що ці чинники визначають ймовірність та глибину економічного співробітництва між країнами. Наприклад, географічно близькі країни з подібними економічними структурами та політичними системами, мають змогу брати участь у глибших та ефективніших торгових партнерствах. Це забезпечує розуміння основних чинників, що сприяють чи заважають економічному співробітництву, дозволяючи політикам адаптувати торгові угоди до конкретних контекстів та пріоритетів країн-учасниць [3].

За тлумаченням А. Дюра та М. Ельсіга, економічне та торгове співробітництво, зосереджується на створенні й використанні преференційних торговельних угод. На думку авторів, ці угоди спрямовані на лібералізацію торгівлі між певними партнерами шляхом зниження бар'єрів, що сприяє відкритому обміну товарами, послугами та інвестиціями між країнами-учасницями, не поширюючи такі привілеї на всіх торговельних учасників. Відокремлюючи їх бачення від попередників, варто зазначити, що дані угоди є ключовими у регулюванні глобальної торгівлі, дозволяючи країнам співпрацювати на економічних умовах, що є більш гнучким та пристосованим, ніж багатосторонні угоди [4].

Аналіз дослідження К. Бегвелла та Р.В. Стайгера дозволяє зазначити, що економічне та торгове співробітництво можливо розглядати через призму торгових угод, спрямованих на пом'якшення ринкових спотворень, спричинених внутрішньою політикою, як експортні субсидії. У запропонованому аналізі економічне співробітництво передбачає перемови між країнами щодо встановлення обмежень на субсидії задля запобігання неефективності, що виникає, коли експортна політика країни шкодить її торговим партнерам. У роботі доведено, що кооперативні торговельні політики можуть підвищити глобальний добробут шляхом збалансування

торгової вигоди між країнами, що зрештою підвищує ефективність та взаємовигідність економічних відносин [5].

У роботі дослідниці С.В. Мариніної, торговельно-економічне співробітництво розглядається як важливий напрям зовнішньоекономічної діяльності України, спрямований на розвиток відносин з ЄС для зміцнення економіки та збільшення конкурентоспроможності українських товарів і послуг. Торговельно-економічне співробітництво охоплює широкий спектр взаємодій, що включає експорт, імпорт, зниження бар'єрів для торгівлі та стимулювання інвестиційних потоків між країнами. На думку автора, основною метою торговельно-економічного співробітництва було створення взаємовигідних умов для угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС [6].

У своїй роботі дослідники А.В. Ключник та С.С. Мисько розглядають торговельно-економічне співробітництво як комплекс взаємодій між регіоном та країнами Європейського Союзу, спрямований на розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема в аграрному секторі. У дослідженні зазначено про важливість дослідження динаміки експорту й імпорту, що дозволяє підвищувати конкурентоспроможність регіону на міжнародному ринку. Звідси, на основі дослідження авторів, можливо зазначити, що торговельно-економічне співробітництво є стратегічним інструментом для інтеграції місцевої економіки в європейський економічний простір, що сприяє стабільному розвитку та економічному зростанню регіону [7].

У статті Н.О. Небаби та А.Г. Колпіної поняття торговельно-економічне співробітництво розглянуто як процес взаємодії між країнами, спрямований на посилення економічних зв'язків через зниження бар'єрів у торгівлі. Основна увага приділяється укладенню угод про зону вільної торгівлі, що сприяє спрощенню доступу на ринки, розширенню експортних можливостей та поліпшенню економічного добробуту країн-партнерів. Автори зазначають, що торговельно-економічне співробітництво є ефективним інструментом для інтеграції українських виробників у глобальні ринки, зокрема ринки країн

Близького Сходу, де структура експорту не дублюється з українською, що створює взаємовигідні умови для обох сторін [8].

Також існує тлумачення, при якому «торговельно-економічне співробітництво» розкривається як комплекс взаємодій між державами, спрямований на розвиток економічних зв'язків та обміну товарів й послуг. Підкреслено, що дане співробітництво базується на взаємній вигоді та передбачає координацію економічної політики, укладання міжнародних угод, та спільну реалізацію проектів, що сприяють економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності країн-учасниць. Крім того, в роботі зазначено, що ефективне торговельно-економічне співробітництво потребує врахування глобальних економічних тенденцій та адаптації до змін у світовій економіці [9].

У статті авторства О.І. Заяць торговельно-економічне співробітництво описано як процес лібералізації торговельних бар'єрів і сприяння економічній інтеграції між країнами, що розглянуто у контексті вступу держав до міжнародних інтеграційних об'єднань, задля спрощення доступу до ринків, підвищення обсягу торгівлі, стимулювання економічного росту та розширення інвестиційних можливостей. Звідси, торговельно-економічне співробітництво визначається як комплекс заходів, спрямованих на досягнення вигідних умов для міжнародної торгівлі та економічної взаємодії, що, підвищує конкурентну силу країн-учасниць на глобальному ринку [10].

Торговельно-економічне співробітництво між Україною та ЄС розуміється, як комплексний процес розвитку зовнішньоекономічних відносин, спрямований на зближення ринків, усунення торговельних бар'єрів та покращення економічної взаємодії. У роботі Т.О. Тохтамиша та Я.М. Мірошниченка теоретичні аспекти співробітництва будуються на різноманітних формах міжнародної торгівлі, таких як торгівля промисловими товарами, послугами, сировиною та інтелектуальною продукцією. Співпраця з ЄС розглядається як стратегічний пріоритет для України, що дозволяє використовувати інструменти на зразок індексу виявлених порівняльних

переваг для оцінки конкурентних позицій на ринку ЄС та оптимізації експортної спеціалізації [11].

У дослідженні авторки О. Степічєвої, торговельно-економічне співробітництво між Україною та ЄС описується як стратегічно важливий процес, що ґрунтується на збільшенні обсягів торгівлі та зменшенні тарифних обмежень. Акцент базується на важливості даного співробітництва для України оскільки це дозволяє інтегруватися у європейський ринок [12].

Отже, проаналізовані роботи дослідників дозволяють зазначити, що торговельно-економічне співробітництво є комплексним та багатограним процесом, який виходить за межі товарообміну, оскільки відбувається охоплення зниження бар'єрів у торгівлі та створення умов для взаємного економічного зростання шляхом інтеграції ринків, сприянню інвестиціям та розвитку інновацій. У випадку України та ЄС таке співробітництво є стратегічно важливим, оскільки дозволяє українській економіці інтегруватися у європейський ринок та зміцнювати національну конкурентоспроможність.

Водночас з тим проведений раніше аналіз праць дозволяє привести власне узагальнене поняття торговельно-економічного співробітництва, що є системною взаємодією між державами чи регіональними об'єднаннями, спрямованою на поглиблення економічних зв'язків шляхом зниження торговельних бар'єрів, гармонізації регуляторних стандартів та формування вигідних умов для взаємного обміну товарами, послугами та інвестиціями.

Таким чином, торговельно-економічна співпраця є ключовим механізмом, що створює умови для активізації міжнародної торгівлі, оскільки саме через співпрацю країни знижують торговельні бар'єри, гармонізують регуляторні норми та відкривають доступ до своїх ринків. Отже, торговельно-економічна співпраця є підґрунтям, яке забезпечує системне зростання міжнародної торгівлі та сприяє стабільному розвитку світової економіки.

1.2. Еволюція підходів до вивчення міжнародної торгівлі

Торговельно-економічні відносини є взаємодією між країнами щодо виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів та послуг. Ця взаємодія виникає у відповідь на обмеженість ресурсів, необхідних для виробничих процесів, та на протидію необмеженим потребам. Основними формами відносин є міжнародна торгівля товарами і послугами, що передбачає обмін продукцією між державами, а також міжнародний рух капіталу й іноземних інвестицій, який сприяє переміщенню фінансових ресурсів між країнами. Іншою важливою складовою є міжнародна трудова міграція. Окрім цього, країни активно співпрацюють у галузях науки і техніки, обмінюються технологіями та впроваджують спільні науково-технічні розробки. Валютно-кредитні відносини також займають значне місце, оскільки забезпечують взаємодію держав у сфері грошового обігу, кредитування та фінансових операцій.

Термін «міжнародна торгівля» в сучасному світі можливо розглядати відповідно до двох підходів, з погляду теоретичного матеріалу та інституційного підходу на основі понять, що представлені в звітах передових міжнародних організацій. Звідси, академічне визначення часто наводиться у роботах провідних економістів і науковців, що ґрунтуються на роботах П. Кругмана й М. Обстфельда, та П. Самуельсона і В. Нордгауза. Ними було розкрито сутність міжнародної торгівлі як процесу обміну товарами і послугами між країнами, що надає змогу державам спеціалізуватися на виробництві продукції, де вони мають порівняльні переваги. Такий підхід до визначення базується на класичних економічних теоріях, де вигода міжнародної торгівлі пояснена через ефективний розподіл ресурсів [13,14].

Інституційні визначення міжнародної торгівлі представлені в документах міжнародних організацій. В даному контексті розкриття терміну ґрунтується на основі дослідження впливу торгівлі на економічне зростання і задоволення потреб споживачів. Наприклад, СОТ розглядає міжнародну торгівлю як один із ключових чинників, що сприяє економічному розвитку та

зростанню добробуту країн через усунення бар'єрів для обміну товарами і послугами. ЮНКТАД підкреслює роль міжнародної торгівлі як рушійної сили зростання та скорочення бідності, особливо в країнах, що розвиваються. Використання визначень, сформульованих міжнародними організаціями, дозволяє досліджувати не лише теоретичне підґрунтя міжнародної торгівлі, а й вплив та ефективність її провадження [15–17].

Загалом, теоретичне підґрунтя міжнародної торгівлі зазнавало змін під впливом різних зовнішніх факторів. Це дозволило переходити від класичних підходів, зосереджених на перевагах спеціалізації та ефективного використання ресурсів, до сучасних концепцій, що враховують вплив технологій, цифрової економіки та екологічної стійкості. У наведеній нижче таблиці представлено частину класичних теорій та сучасно-вдосконалених теорій міжнародної торгівлі. Також представлено інтерпретацію новітніх теорій після 2010 року у таблиці 1.1, що відображають виклики сучасності.

Таблиця 1.1

Еволюція теорій розкриття суті міжнародної торгівлі

Теорія	Опис
Теорія абсолютних переваг	Теорія зосереджується на тому, що кожна країна має спеціалізуватися на тих товарах, які вона може виробляти при використанні найменшої кількості ресурсів. Торгівля на основі абсолютної переваги збільшує ефективність виробництва і взаємну вигоду.
Теорія порівняльних переваг	Згідно з теорією, країни мають зосереджуватися на виробництві тих товарів, які вони можуть виготовляти з найменшими витратами порівняно з іншими, що дозволяє забезпечувати позитивний результат для всіх учасників.
Модель Хекшера-Оліна	Теорія припускає, що країни експортуватимуть ті товари, для яких існує можливість використання ресурсів, що є в надлишку в країні. Торгівля залежить від наявності факторів виробництва, як праця і капітал.
Нова теорія торгівлі	Теорія зосереджується на економії масштабу і мережевих ефектах, показуючи, що країни можуть отримати вигоду від торгівлі через зменшення витрат завдяки великим обсягам.

Продовження Таблиці 1.1

Теорія цифрової торгівлі	Теорія розглядає, як цифрові технології трансформують міжнародну торгівлю, дозволяючи здійснювати транзакції без фізичних кордонів. Зростання електронної комерції перетворює традиційні торгові моделі, створюючи нові можливості.
Теорія глобальних ланцюгів створення вартості 2.0	Теорія пояснює, як технології, автоматизація і цифровізація впливають на глобальні виробничі процеси, де кожен етап виробництва оптимізовано відповідно до ресурсів і ефективності в різних країнах.
Теорія циркулярної економіки	Теорія наголошує на мінімізації відходів і повторному використанні ресурсів у виробничих процесах. У міжнародній торгівлі це приводить до створення стійких ланцюгів постачання.
Теорія інклюзивної торгівлі	Теорія пояснює, як інклюзивна торгівля дозволяє створювати умови для рівномірного розподілу вигоди від глобалізації, зокрема для малих підприємств і вразливих груп населення. Підкреслено складність взаємозв'язку між міжнародною торгівлею та інклюзивним зростанням.
Теорія торгівлі даними	Теорія досліджує рух даних між країнами, правові обмеження на обмін даними й вплив цифрової безпеки на міжнародну торгівлю.

Джерело: складено на основі даних [18–24]

Аналіз теоретичних підходів до сутності міжнародної торгівлі дозволяє систематизувати ключові принципи, що лежать в основі економічних взаємозв'язків між країнами. Класичні теорії підкреслюють значення спеціалізації та ефективного розподілу ресурсів для досягнення взаємної вигоди, тоді як сучасні теорії мають акцент на факторах, що обумовлюють нові реалії торгівлі: технологічний прогрес, глобальні ланцюги доданої вартості, екологічна стійкість та цифрова трансформація. Інтеграція цих підходів забезпечує всебічне розуміння міжнародної торгівлі як чинника економічного розвитку та глобальної інтеграції.

Звідси, можливо зазначити, що розвиток міжнародної торгівлі зумовлений дією низки факторів, що охоплюють економічні ресурси, політичні умови, технологічний прогрес та інституційну підтримку:

- Природні та економічні ресурси, доступ до яких дозволяє країнам спеціалізуватися на виробництві певних товарів відповідно до порівняльних або абсолютних переваг.

- Торгова політика, що регулює умови експорту та імпорту через митні тарифи, квоти та стандарти. Важливим фактором є розвинена транспортна та логістична інфраструктура, яка полегшує переміщення товарів та скорочує витрати на доставку. Звідси, ефективна інфраструктура підвищує конкурентоспроможність країни на міжнародному рівні при оптимізації витрат і забезпеченні своєчасної доставки продукції.

- Технологічний розвиток і інновації стимулюють міжнародну торгівлю, оскільки цифровізація, автоматизація та інтернет-інфраструктура дозволяють країнам виходити на світові ринки через електронну комерцію та цифрові платформи. Нові дослідження підкреслюють, як технологічний прогрес перетворює міжнародну торгівлю, створюючи нові можливості для доступу на ринки без фізичних обмежень.

- Можливість отримання вільного доступу до міжнародних фінансових ринків та інструментів фінансування є важливим для забезпечення надійності і стабільності операцій між країнами.

- Роль міжнародних організацій, полягає у сприянні торгівлі через укладення угод та регулювання, що забезпечує стабільність глобальної торгівлі. Організації допомагають забезпечити правову основу, яка сприяє довірі між учасниками відносин і підтримує відкритість ринків.

- Соціальні та культурні фактори, такі як культурна близькість, спільні мови та суспільна підтримка, полегшують взаємодію між країнами.

Аналіз літературних джерел дозволяє зазначити, що розвиток міжнародної торгівлі є різностороннім процесом, у якому поєднуються економічні, політичні, технологічні та культурні чинники. Вплив кожного з цих аспектів визначає здатність країни брати участь у глобальних ринках, підвищуючи її конкурентоспроможність та забезпечуючи економічне зростання через міжнародну співпрацю [18–24].

Застосування теоретичних концепцій міжнародної торгівлі до контексту відносин між Україною та ЄС дозволяє глибше зрозуміти особливості цього партнерства. Взаємини України з ЄС відображають такі

ключові принципи, як порівняльна перевага та спеціалізація ресурсів. Наприклад, Україна отримує вигоду від експорту сільськогосподарської продукції та сировини, тоді як імпорт із ЄС здебільшого складається з товарів з високою доданою вартістю, що відповідає моделі Хекшера-Оліна, яка передбачає торгівлю на основі наявності певних факторів виробництва, у випадку України – природних ресурсів в вигляді аграрного сектору, або ж товарів рослинного походження.

Крім того, сучасні доповнення класичних підходів до розкриття суті міжнародної торгівлі, підкреслюють переваги економії на масштабі та диференціації продуктів, що є актуальним для контексту торгівлі між Україною та ЄС, особливо з огляду на поступову інтеграцію. За підтримки ЄС у таких секторах, як технології та інфраструктура, Україна матиме потенціал для зміцнення виробничих потужностей, що узгоджується з теорією глобальних ланцюгів вартості, яка сприяє сегментованому виробництву для оптимізації витрат. Таким чином, дослідження цих теорій дає змогу зрозуміти основні чинники, що формують торговельні відносини.

1.3. Методологія аналізу торговельно-економічної співпраці України з ЄС

Методологія дослідження міжнародної торгівлі України являє сукупність теоретичних і практичних підходів, які дозволяють досліджувати, аналізувати та прогнозувати динаміку зовнішньоторговельної діяльності країни. Методологія міжнародної торгівлі особливо важлива в контексті інтеграції країни, розвитку її відносин з ЄС та іншими стратегічними партнерами. Аналіз міжнародної торгівлі України дозволяє визначити переваги та недоліки економіки країни, обґрунтувати напрями розвитку та сприяти ухваленню рішень, які покращують економічну безпеку та конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

У дослідженні авторки Н. Калюжної представлено методи, що дозволяють комплексно оцінити ситуацію щодо зовнішньої торгівлі [25]:

- факторний підхід, використовується для аналізу основних економічних чинників, які впливають на торговельну діяльність. Цей підхід базується на визначенні та оцінці таких факторів, як рівень валютного курсу, світові ціни на енергоносії, обсяги міжнародних інвестицій, рівень тарифних і нетарифних бар'єрів;

- економетричне моделювання, використовується для опису залежності між різними економічними показниками. Економетричні моделі можуть включати широкий спектр змінних, включаючи зміни у світових цінах, рівень попиту та пропозиції на іноземних ринках, а також економічну політику. На основі моделей можливо створювати прогнози про майбутні зміни в обсягах експорту й імпорту, оцінювати потенційні наслідки змін у торговельній політиці та визначати сектори з найбільшим експортним потенціалом у майбутньому;

- стохастичне моделювання, базується на врахуванні невизначеності та ймовірному характері процесів у зовнішній торгівлі. На відміну від детерміністичних моделей, що оперують чіткими причинно-наслідковими зв'язками, стохастичні моделі враховують випадковість і непередбачуваність факторів, які впливають на міжнародну торгівлю. Це підходить для аналізу умов нестабільності, коли на зовнішню торгівлю можуть впливати непередбачувані події, такі як політична ситуація, економічні санкції або природні катаклізми [25].

Дослідники Л.І. Ситар та Р.Я. Старик представили у своїй роботі комплексний підхід до аналізу міжнародної торгівлі, що включає аналіз статистичних даних, порівняльний аналіз та геоекономічний підхід. На основі статистичних даних авторами було оцінено обсяги іноземних інвестицій, залучених до Львівської області та проведено аналіз динаміки інвестиційного потоку. Порівняльний аналіз використано авторами для зіставлення обсягів інвестицій з різних країн ЄС та їх змін у різні періоди, що допомогло виявити основні напрями інвестиційної діяльності та визначити найбільших інвесторів. Крім того, аналіз дозволив врахувати особливості розташування Львівської

області поблизу кордону з Польщею, що створює вигідні умови для транскордонного співробітництва і сприяє розвитку економічних зв'язків у рамках європейської інтеграції [26].

Аналізуючи методологічну базу дослідження міжнародної торгівлі України варто зазначити про важливість аналізу інвестиційної складової та правильно підібраних для неї методів дослідження. Наприклад, методологічну базу дослідження, що слугує для оцінки ефективності інноваційно-інвестиційного співробітництва з країнами ЄС пропонується обирати з урахуванням вимог сталого розвитку. Тому цікавими для аналізу інвестиційної співпраці є методи структурного і порівняльного аналізів, що дозволяє виявити ключові напрями і тенденції в інноваційно-інвестиційній співпраці. Це дозволяє ідентифікувати взаємозв'язки між інноваційною та інвестиційною політиками обох сторін [27].

На основі економіко-математичних моделей для прогнозування впливу інвестиційних програм використовується формульне представлення розрахунків показників ефективності інвестицій, які охоплюють економічні, соціальні та екологічні чинники. У зв'язку з цим, формула для обчислення загальної ефективності інноваційного проекту набуває наступного вигляду [27]:

$$E_{\text{ін}} = E_{\text{глоб}} + E_{\text{соц}} + E_{\text{екол}}, \text{ де} \quad (1.1)$$

$E_{\text{ін}}$ – ефективність інвестиційного проекту, $E_{\text{глоб}}$ – глобальний ефект впровадження проекту, $E_{\text{соц}}$ – соціальна ефективність, а $E_{\text{екол}}$ – екологічна ефективність.

Такий підхід дозволяє кількісно оцінити успішність інвестиційної діяльності, забезпечуючи повне охоплення всіх значущих аспектів результативності проекту [27].

Дослідники М.В. Савченко, І.В. Хаджинов та А.О. Завидовська у власній роботі презентують розробку методології, що дозволить збільшити частку українського експорту та стимулювати торговельні відносини з ЄС. Дослідниками було виведено інтегральний індекс, що дозволяє оцінити рівень

розвитку торговельних відносин та порівняти його між країнами ЄС і Україною. Це дозволило побудувати радар розвитку, який вказує на рівень інтеграції та потенціал розвитку торговельних зв'язків [28].

Загалом методологічна база досліджень питання торговельно-економічної співпраці України та країн ЄС потребує комплексного підходу, що продемонстровано в роботі дослідників Л.М. Побоченко, К.Д. Любарцева. Методологія дослідження включає аналіз останніх публікацій та досліджень, а також статистичний метод, який зосереджується на аналізі даних щодо товарообігу, експорту, імпорту та інвестиційного потоку між сторонами співробітництва. Крім того, було презентовано використання порівняльного аналізу, який дозволив оцінити конкурентоспроможність українських товарів та послуг на європейському ринку [29]. Даний підхід є ефективним інструментом для вивчення просторових аспектів торгівлі та визначення пріоритетів співпраці України з ЄС.

Гравітаційна модель Тінбергена для дослідження торговельної інтеграції України та ЄС, представлена в роботі дослідників А. Балежентіс та О. Яценко. Дана модель дозволяє аналізувати ефективність торговельно-економічного співробітництва між Україною та країнами ЄС.

Рівняння цієї моделі набуває наступного вигляду:

$$\ln(F_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(M_i) + \beta_2 \ln(M_j) + \beta_3 \ln(D_{ij}) + \varepsilon_{ij}, \text{ де (1.2)}$$

F_{ij} – товарооборот між країнами, M_i і M_j – ВВП країн, D_{ij} – фактор торгових витрат, ε_{ij} – додаткові фактори. Для врахування дії ПВЗВТ автори додають змінну DUMMY (зміна приналежності країн до певного групування), що може набувати значення 1 та модифікувати рівняння до вигляду:

$$\ln(F_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(M_i) + \beta_2 \ln(M_j) + \beta_3 \ln(D_{ij}) + \beta_4 Dumty_{ij} + \varepsilon_{ij}. \quad (1.3)$$

Отже, гравітаційна модель надає оцінку впливу факторів на торгівельні потоки, показуючи зміну взаємодії під час інтеграції [30].

Важливим методом оцінки розвитку та ефективності міжнародної торгівлі України з ЄС є кореляційно-регресійне моделювання. Дана модель може дозволити оцінити вплив міжрегіональних зв'язків на економіку України

та визначити пріоритетні товарні групи для експорту. Моделювання ґрунтується на дослідженні залежності обсягів виробництва від факторів міжрегіонального експорту до ЄС, імпорту з ЄС та загального експорту. Модель має наступний вигляд:

$$Y = aM_{exp} + bM_{imp} + dExp + C, \text{ де} \quad (1.4)$$

Y – обсяг виробництва товару, M_{exp} – експорт до ЄС, M_{imp} – імпорт з ЄС, Exp – загальний експорт, a , b , d – коефіцієнти регресії, C – константа.

На основі даної моделі можливо зазначити про те, що міжрегіональний експорт позитивно впливає на виробництво сировини, тоді як ефект на інші товари є слабким. Також в дослідженні авторами було використано матриці перспектив, які окреслюють ключові напрями співробітництва країни з представниками ЄС [31].

З методологічної точки зору, регресійне рівняння дозволяє кількісно оцінити вплив окремих факторів на експортні потоки. Зокрема, коефіцієнти регресії відображають вплив таких чинників, як прямі іноземні інвестиції та зміни в умовах торгівлі, що виникають унаслідок імплементації Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Зазначене дозволяє не лише ідентифікувати ключові драйвери зростання обсягів експорту, але й оцінити ефективність економічної політики в контексті євроінтеграції. Окрім цього, результати моделювання сприяють оцінці впливу процесу лібералізації торгівлі на зміни в тенденціях експорту.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ПОТОЧНОГО СТАНУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

2.1. Інституційні та економічні основи євроінтеграції України

На початку 1990-х років після здобуття незалежності розпочався процес формування офіційних відносин України із Європейським Союзом, що активно підтримував незалежність та економічний розвиток країни, визнаючи її потенціал як важливого партнера.

Співпраця України з Європейським Союзом опирається на принципи інституційного партнерства, закріплених у низці ключових документів та угод. Основні з них наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні документи та угоди, що регулюють співпрацю України з
Європейським Союзом

Назва документа або угоди	Дата підписання	Основні аспекти
Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України»	1993 рік	Визначення євроінтеграції як стратегічного пріоритету зовнішньої політики України.
Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС	1994 рік	Координація взаємин між Україною та ЄС, закладення підґрунтя для політичного діалогу, економічної та торговельної співпраці. Набуття чинності 1998 рік.
Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу	1998 рік	Окреслення стратегічного курсу України на євроінтеграцію та довгострокову мету – членство в ЄС.
Програма інтеграції України до ЄС	2000 рік	Комплекс заходів для реформування економіки, законодавства та політичних інститутів відповідно до стандартів ЄС.
Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС»	2004 рік	Створення механізмів для адаптації українського законодавства до норм ЄС.
План дій «Україна – ЄС»	2005 рік	Визначення конкретних цілей для зміцнення правової держави, демократичних інститутів, економіки та безпеки.
Угода про асоціацію між Україною та ЄС	2014 рік	Політична частина: березень 2014 рік, Економічна частина: червень 2014 рік.

Продовження Таблиці 2.1

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ)	2016 рік	Лібералізація торгівлі та поступова адаптація стандартів до європейських.
Приєднання до ENTSO-E	2022 рік	Інтеграція української енергосистеми до європейської мережі ENTSO-E.
Документ про кандидатський статус України на вступ до ЄС	2022 рік	Обов'язок відповідності європейським стандартам через реформування.

Джерело: складено автором на основі даних [32–40]

Початковий стратегічний курс на євроінтеграцію було офіційно зафіксовано у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року. У цьому документі було зазначено, що інтеграція в європейський політичний та економічний простір посідає провідне місце у зовнішньополітичному курсі країни [41,42].

Наступним важливим етапом було підписання у 1994 році Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, що набуло чинності у 1998 році. Ця угода стала першою фундаментальною правовою основою, що регулювала відносини між Україною та Європейським Союзом на засадах становлення базових принципів щодо політичного діалогу та співпраці у сферах економіки, торгівлі та інших важливих секторах [32,33].

Угода про партнерство і співробітництво передбачала поступову адаптацію української економіки до стандартів ЄС. Це характеризувалось підвищенням якості продукції, захистом прав споживачів та вдосконаленням транспортно-логістичної інфраструктури. Було створено інституційні механізми для моніторингу та забезпечення підтримки виконання положень угоди, які стали важливим інструментом для поступового приведення України у відповідність до встановлених стандартів і принципів, які застосовуються у країнах ЄС [32,33].

Водночас Європейський Союз активно сприяв модернізації економіки та впровадженню необхідних реформ. Тобто у межах даної угоди було забезпечено інституційну основу для двосторонніх відносин у сферах не лише економіки та транспорту, а й енергетики [43].

У 1998 році була прийнята Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, а у 2000 році – Програма інтеграції України до ЄС. Означені документи конкретизували стратегічний курс України на євроінтеграцію, проголошуючи довгострокову мету – членство в союзі. У Програмі було окреслено сукупність дій, орієнтованих на реформування економічних, правових і політичних інститутів України відповідно до стандартних норм ЄС. Було зазначено про конкретні кроки для гармонізації українського законодавства з європейським, а також заходи з покращення інвестиційного клімату, стимулювання конкуренції та забезпечення стабільного економічного зростання [44].

Зазначений період також характеризувався певними викликами для української сторони. Як зазначено у дослідженнях, присвячених економічній інтеграції, процес наближення з ЄС потребував значних фінансових та інституційних ресурсів для адаптації національних стандартів під вимоги Європейського Союзу [44].

Далі, одним з основних напрямів співпраці стала реалізація програм у межах Європейської політики сусідства (ЄПС), запровадженої ЄС у 2004 році. Згідно з ЄПС, Україна отримала можливість поглибити співробітництва з ЄС, що передбачало підтримку демократичних перетворень, економічного зростання та стабільності. Програма була покликана допомогти країнам-сусідам ЄС наблизитися до європейських норм та впроваджувати стандарти європейського характеру у різних сферах [45].

Важливі законодавчі акти цього періоду, такі як Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС», встановлювали механізми для адаптації українського законодавства до норм союзу. Вони були спрямовані на узгодження правової бази України з правовими стандартами Європейського Союзу, що створювало передумови для інтеграції України у внутрішній ринок ЄС і забезпечувало рівні умови для українських та європейських суб'єктів господарювання [40].

Особливого значення у розвитку відносин набув План дій «Україна – ЄС», підписаний у 2005 році. Цей документ визначав конкретні цілі, зокрема зміцнення верховенства права, розвиток демократичних інституцій та зближення стандартів у сферах економіки, правосуддя та безпеки. Реалізація цього плану стала ключовим етапом у гармонізації законодавства та інституційної бази України з європейськими стандартами, що сприяло включенню до єдиного економічного простору [45].

Помаранчева революція 2004 року стала вирішальним фактором у зміцненні євроінтеграційних прагнень України, що отримало підтримку з боку ЄС. У результаті з 2005 року Україна та ЄС ініціювали перехід до більш інтенсивного діалогу, спрямованого на розширення торговельних зв'язків і лібералізацію торгівлі. Було розпочато перемовини щодо створення та імплементації зони вільної торгівлі. Варто відзначити, що політична частина була підписана у березні 2014 року, а економічна частина – у червні 2014 року [46].

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, особливо економічної частини, стало символом європейської перспективи. Угода передбачала розширення можливостей для інтеграції в європейські ринки, а також закріплювала правові зобов'язання щодо проведення реформ [39,41].

Запровадження ПВЗВТ сприяло значному зростанню товарообігу між Україною та ЄС. Цей документ сприяв відкриттю європейських ринків для українських товарів, що дало змогу Україні значно диверсифікувати експортні ринки. Вона також передбачає поступову адаптацію українських виробничих стандартів до європейських, що дозволяє українським виробникам експортувати свою продукцію на європейський ринок за єдиними стандартами якості та безпеки [41].

У 2022 році Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС, що стало визнанням її євроінтеграційних зусиль. Кандидатський статус означає, що Україна повинна продовжувати реформи, зокрема в економічному, правовому і політичному секторах, для відповідності критеріям

членства ЄС. Серед головних напрямів реформ – забезпечення стабільного економічного розвитку [47].

Підписання Угоди про асоціацію та впровадження ПВЗВТ значно вплинули на економічний розвиток України, сприяючи зростанню торгівлі з ЄС, відбулась диверсифікація експортних ринків та підвищення конкурентоспроможності українських товарів. Лібералізація доступу на європейські ринки стимулювала розвиток галузей економіки, адаптацію до стандартів ЄС та підвищення якості продукції.

Документи євроінтеграції стимулювали структурні реформи, зокрема в енергетичній сфері, що зменшили енергозалежність країни через підключення до європейської мережі ENTSO-E. Лібералізація економіки та доступ до внутрішнього ринку ЄС підвищили інвестиційну привабливість України й створили умови для сталого економічного розвитку, зміцнивши її як важливого торговельного партнера ЄС [45].

2.2. Значення торгівлі з ЄС у зовнішньоекономічній діяльності України

Аналіз торговельно-економічних відносин України та Європейського Союзу доцільно розпочати з представлення загальної ситуації, шляхом оцінки основних економічних показників. Особливе значення має вивчення ролі ЄС як торговельного партнера у структурі зовнішньої торгівлі України, що передбачає розрахунок частки експорту та імпорту з ЄС у загальному підсумку зовнішньоторговельних операцій. Узагальнені результати наведено на рисунку 2.1.

На початку досліджуваного періоду частка експорту до ЄС становила 33,7% у 2004 році. Далі значення поступово знижувалося до 23,93% у 2009 році. Це зниження можна пояснити впливом глобальної фінансової кризи, яка зменшила попит на українські товари в ЄС.

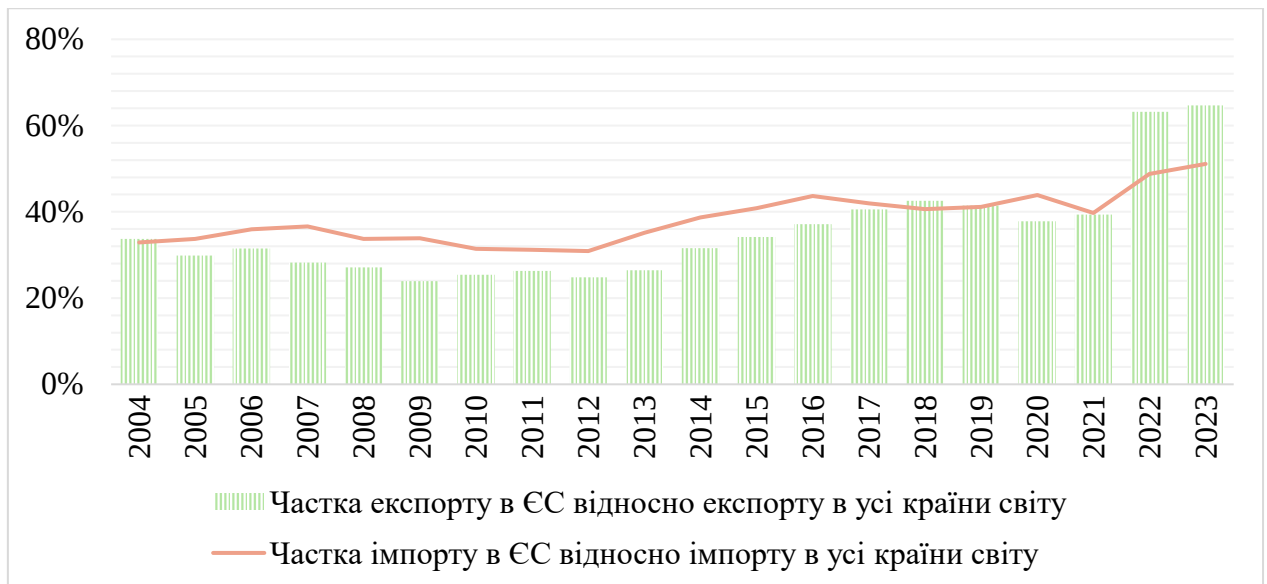

Рис. 2.1. Частка експорту та імпорту з ЄС відносно експорту та імпорту в усі країни світу в 2004-2023 роках, %

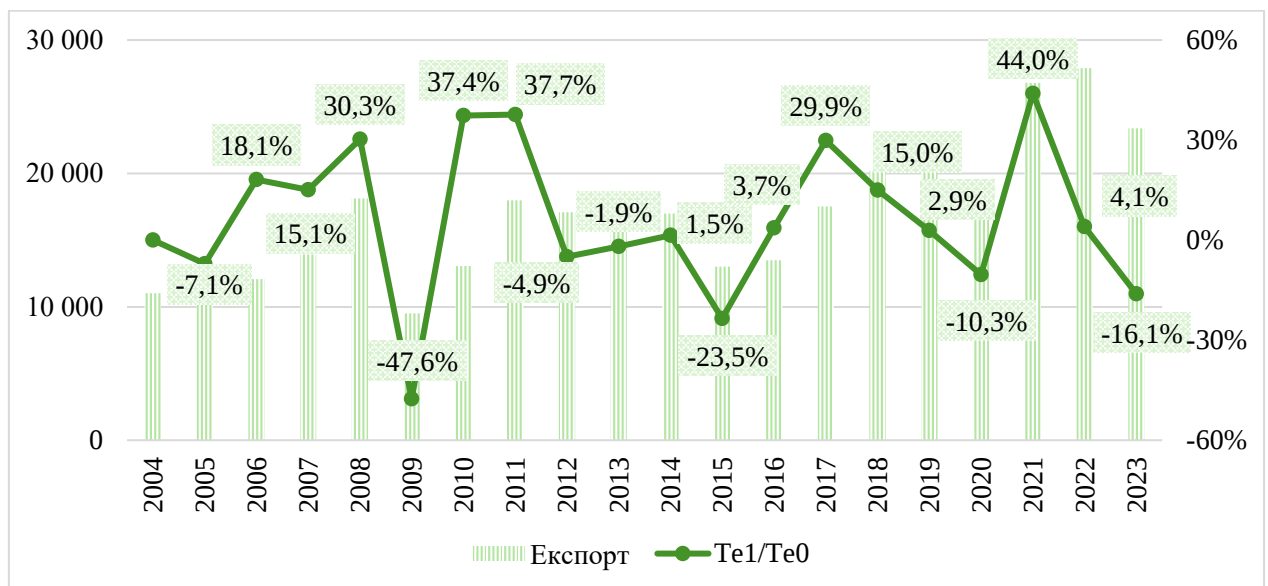
Джерело: складено автором на основі даних [48]

Проте, починаючи з 2010 року, частка експорту до ЄС починає зростати, досягаючи 31,54% у 2014 році. Суттєве збільшення частки експорту до ЄС з 2014 по 2023 рік, яке досягло пікових 64,65% у 2023 році, ілюструє переорієнтацію зовнішньої торгівлі України на європейський ринок, що частково пояснюється поглибленням економічної інтеграції з ЄС і скороченням торговельних відносин з країнами СНД через політичні та економічні причини.

Частка імпорту зросла протягом аналізованого періоду. У 2004 році частка становила 32,93%, набувши далі поступову тенденцію зростання до 43,67% у 2016 році та 51,11% у 2023 році. Після кризового 2009 року, коли імпорт з ЄС становив 33,88%, він також зростає, відображаючи зростаючу залежність України від європейського ринку для задоволення попиту на хімічні та технологічні товари. Це зростання особливо помітне після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, оскільки це посприяло спрощенню митних процедур і розширенню доступу українських підприємств до європейських товарів та технологій [33,45].

Проаналізовані дані на основі виведеного показника частки дозволяють зазначити про зростаючу важливість та значне місце міжнародної торгівлі з країнами ЄС у складі міжнародної торгівлі України. Це дозволяє зазначити про важливість європейського ринку для економіки країни. Різке збільшення частки європейського експорту та імпорту в прикінцеві роки дослідженого періоду, відображає не лише економічну інтеграцію, але й політичну переорієнтацію України в бік європейського ринку, що стало особливо актуальним у світлі геополітичних змін.

Важливим продовженням аналізу торговельно-економічного співробітництва України з ЄС є аналіз динаміки міжнародної торгівлі між країнами на загальних умовах, що базується на огляді імпорту, експорту та загального сальдо торгівлі. Фактичний показник імпорту та експорту з країнами Європейського Союзу представлено на рис. 2.2 – 2.3.

Примітка: $Te1 / Te0$ – Темп зростання експорту ($Te1$ – значення поточного року, $Te0$ – значення попереднього року).

Рис. 2.2. Динаміка обсягу експорту з України до ЄС та темпи його зростання у 2004-2023 роках, млн дол. США та %

Джерело: складено на основі даних [48]

У 2004 році експорт України до ЄС становив 11,01 млрд дол. США, і цей показник продовжував поступово зростати до 2008 року, досягнувши

пікових 18,12 млрд дол. США, що становило зростання на 30,27 відсоткові пункти порівняно з 2007 роком, становлячи при цьому ріст за показником у 2 рази. Даний ріст пов'язаний з позитивними економічними умовами в ЄС і підвищеним попитом на продукцію металургійної та сільськогосподарської галузей.

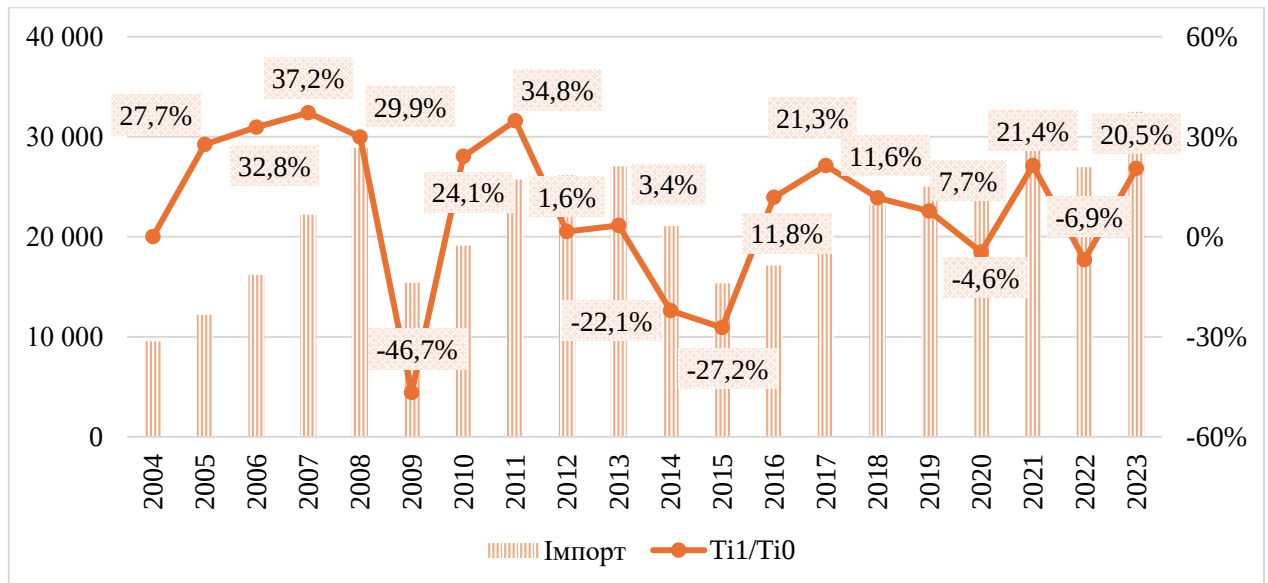
Однак у 2009 році відбувається значне падіння експорту на 47,60 відсоткових пункти, що в фактичних значеннях становить падіння до 9,49 млрд дол. США. Такий спад є наслідком глобальної фінансової кризи 2008-2009 років, яка суттєво знизила купівельну спроможність і попит на українську продукцію в ЄС. Подальше відновлення спостерігається у 2010 році, коли експорт зріс на 37,40 відсоткові пункти, досягнувши 13,05 млрд дол. США, з продовженням тенденції у 2011 році [48].

З 2012 року темп росту обсягу експорту зазнав низхідної тенденції й в 2015 році відбулось вагоме падіння до 13,01 млрд дол. США, що на 23,45 відсоткові пункти менше порівнюючи з попереднім роком. Цей спад можливо пояснити економічною кризою, спричиненою політичною нестабільністю та збройним протистоянням у східних областях України з 2014 року. З 2016 року експорт поступово відновлюється, досягнувши 17,53 млрд дол. США у 2017 році при рості на 29,91 відсоткові пункти та 20,15 млрд дол. США у 2018 році при рості на 14,96 відсоткові пункти.

Проте з 2019 року починаються чергові коливання, зокрема спад у 2020 році на 10,34 відсоткові пункти, що призвів до зниження експорту до 18,6 млрд дол. США. Частково це можна пояснити пандемією коронавірусної інфекції. У 2021 році спостерігається значний приріст експорту на 44,01 відсоткові пункти до 26,70 млрд дол. США, що можна пов'язати з постпандемічним відновленням економіки ЄС і збільшенням попиту на сировину та промислові товари [48].

У 2022 році зростання експорту становило лише 4,10 відсоткові пункти, при фактичному рості до 27,89 млрд дол. США, що детермінується впливом російської агресії, яка хоч і зумовила зростання потреби в партнерстві з ЄС,

але також обмежила виробничі потужності. У 2023 році відбувається зниження експорту на 16,13 відсоткові пункти. Таке зниження призвело до скорочення обсягу експорту до позначки 23,39 млрд дол. США [48]. Дану ситуацію можливо пояснити наслідками війни, що продовжувалась на період дослідження та складну економічну ситуацію як результат.

Примітка: $Ti1 / Ti0$ – Темп зростання імпорту ($Ti1$ – значення поточного року, $Ti0$ – значення попереднього року).

Рис. 2.3. Динаміка обсягу імпорту в Україну з ЄС та темпи його зростання у 2004-2023 роках, млн дол. США та %

Джерело: складено на основі даних [48]

Обсяг імпорту України з ЄС у 2004 році становив 9,54 млрд дол. США. Зростання набуває виразності протягом наступних 4 років до 2008 року, досягнувши пікового значення того періоду 28,86 млрд дол. США, що підкреслює сильну залежність України в той період від товарів з Європи, зокрема промислової та технологічної продукції. У 2008 році підвищення обсягів імпорту склало 29,93%, що пояснюється позитивною економічною динамікою.

У 2009 році імпорт різко скорочується на 46,68 відсоткові пункти, до 15,39 млрд дол. США, що обумовлено впливом фінансової кризи, яка знизила купівельну спроможність України. Подальше відновлення імпорту

спостерігається з 2010 року, і у 2011 році його обсяги досягають 25,75 млрд дол. США, що є приростом на 34,82 відсоткові пункти.

Імпорт також зазнає значного спаду у 2014-2015 роках, коли у 2015 році він скорочується на 27,24 відсоткові пункти, до 15,33 млрд дол. США, що пов'язано з політичною та економічною нестабільністю в країні. Протягом подальших років імпорт поступово відновлюється, і до 2018 року його обсяг зростає до 27,04 млрд дол. США.

У 2020 році імпорт скорочується на 4,61 відсоткові пункти через пандемію коронавірусу, але у 2021 році він зростає на 21,35 відсоткові пункти, досягнувши 28,95 млрд дол. США, оскільки відновлення економіки та попиту на імпорتنі товари сприяло збільшенню його обсягів. У 2022 році імпорт знижується на 6,88 відсоткові пункти, що можна пов'язати з війною та обмеженням доступу до деяких товарів з ЄС, а також зменшенням транспортної інфраструктури, однак у 2023 році імпорт знову зростає на 20,49 відсоткові пункти, досягнувши 32,48 млрд дол. США, що свідчить про значну потребу в імпорті навіть у складних економічних умовах [48].

Упродовж значної частини аналізованого періоду торговельно сальдо між Україною та ЄС залишалось негативним, та дозволяє зазначити, що Україна імпортує більше, ніж експортує. Наприклад, у 2008 році дефіцит сальдо становив -10,73 млрд дол. США, що є найгіршим негативним значенням за весь період до 2023 року. У 2022 році, однак, Україна досягає позитивного торговельного сальдо в 928,31 млн дол. США. У 2023 році дефіцит знову підвищується до -9,09 млрд дол. США, обумовлений економічною нестабільністю та збільшенням потреб через проблеми з власними виробничими потужностями та нестачею електроенергії [33,45].

Первинний аналіз торговельно-економічної співпраці між Україною та ЄС свідчить про значну залежність України від імпорту з Європейського Союзу, а також про високу чутливість обсягів торгівлі до глобальних і регіональних кризових явищ. Зокрема, такі події, як фінансова криза 2008 року, політична криза 2014 року, пандемія та російська агресія 2022 року,

суттєво вплинули на перебіг торговельних відносин між Україною та ЄС, спричинивши коливання обсягів експорту та імпорту.

2.3. Структурний аналіз міжнародної торгівлі України з країнами ЄС

Дослідження територіальної структури торгівлі надає змогу оцінити взаємодію на зовнішньому ринку України з певними країнами Європейського Союзу. Період аналізу даного аспекту представлений 2004-2023 роками, що дозволяє проаналізувати зміни у 20 річному проміжку та визначити тенденції щодо основних торговельних партнерів.

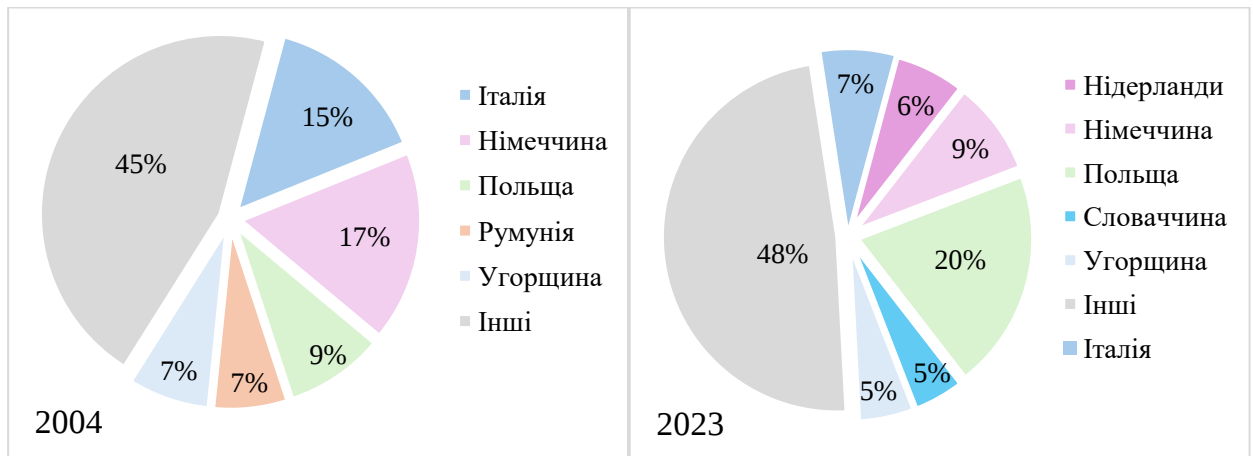

Рис. 2.4. Порівняння основних експортерів України у 2004 і 2023 рр., %
Джерело: складено на основі даних [48]

Оцінювання тенденцій експорту українських товарів до Європейського Союзу з акцентом на територіальну структуру у період 2004-2023 років, показало суттєві зміни не лише в процентному розподілі, а й у фактичних обсягах експорту (див. Додаток А, табл. А.1), що відбило зростання обсягів торгівлі з деякими країнами та переорієнтацію на нових ключових партнерів.

У 2004 році основними ринками збуту були Італія, Німеччина та Польща. Італія забезпечувала приблизно 1,62 млрд дол. США, або 15% від загального експорту до ЄС, тоді як обсяг експорту до Німеччини становив 1,89 млрд дол. США, що становило частку в розмірі 17%. Польща, з часткою ринку у 9%, забезпечувала експорт у розмірі 979 млн дол. США. На інші країни

припадало близько 45% від загального експорту, втім на рисунку 2.4. зазначення цих країн окремо не мало змістовного значення, оскільки загальний розмір часток для цих країн становив менш як 6%. Водночас загальний розмір експорту в категорію інших країн склав 4,95 млрд дол. США. При цьому даний розмір частки дозволяє зазначити про широкий ринок збуту без надмірної концентрації на одній чи двох країнах при огляді ринкової частки до 6%.

Станом на 2023 рік у структурі експорту України відбулися значні зміни. Сукупний обсяг експорту товарів до ЄС збільшився, що відобразило суттєве зростання торгівлі з країнами ЄС упродовж аналізованого періоду. Польща стала найбільшим торговельним партнером України, при розмірі частки 20% від всього експорту до ЄС, що становить 4,75 млрд дол. США [48]. Дане зростання можливо пояснити як результат економічної інтеграції між Україною та Польщею на основі географічної близькості, що сприяла розвитку торгівлі, особливо на тлі війни в Україні. Звідси, загалом відбулась зміна ролі Польщі як торгового партнера, оскільки країна стала ключовою транзитною зоною для українського експорту. Через військові дії та обмежений доступ до морських портів важливість сухопутного коридору через Польщу значно зросла [49].

Вагомою зміною на тлі партнерства відбито скорочення експорту до Німеччини від 2004 р. до 2023 р. Частка обсягу експорту до Німеччини відносно усього експорту в ЄС зменшилася до 9%, що склало 2,01 млрд дол. США у 2023 році. Зниження розміру експорту до Німеччини протягом періоду у 20 років зумовлено наступними факторами:

- внаслідок приєднання до союзу нових членів, Польщі, Угорщини, Чехії, відбулась зміна торговельних потоків у регіоні, оскільки німецький бізнес зосередився на нових членах, що мали подібні ринки до українського, але забезпечували кращі умови завдяки єдиному ринку союзу, спрощенню митних процедур і відсутності нетарифних бар'єрів [50,51];

- починаючи з 2004 року, в Україні розпочалися політичні трансформації, які супроводжувалися нестабільністю та певним зменшенням темпів економічних реформ [50,51];

- невідповідність регуляторних і технічних стандартів між Україною та союзом. На той час ЄС запроваджував більш жорсткі санітарно-фітосанітарні, екологічні та технічні норми, що створило додаткові бар'єри для українських товарів, які не завжди відповідали цим стандартам [50–52];

- потреба Німеччини в товарах з високою доданою вартістю [50,51];

- ризики щодо безпеки та політичної стабільності в Україні [50–52].

До списку основних ринків збуту у 2023 році також увійшли Нідерланди з обсягом експорту в 1,49 млрд дол. США при розмірі частки 6%, Словаччина – 1,07 млрд дол. США при 5% та Угорщина – 1,18 млрд дол. США або 5%. Ці країни зміцнили свої позиції у структурі експорту України, витіснивши частково Італію, яка мала 15% експорту у 2004 році, однак у 2023 році з обсягом 1,53 млрд дол. США, частка склала лише 6,6%. Такі зміни свідчать про переорієнтацію українського експорту на нових ключових партнерів у Центральній та Східній Європі, що залежить від попиту на товари українського походження, а не політики України щодо експортоорієнтованих країн.

У період 2018-2024 років спостерігалися суттєві зміни в розподілі експорту за окремими категоріями товарів. Структурний аналіз експорту товарів вимагає оцінки не лише абсолютних показників у грошовому вираженні, але й відносних частках кожної товарної категорії, що дозволяє виявити тенденції до диверсифікації експорту та зміни ключових напрямів зовнішньої торгівлі.

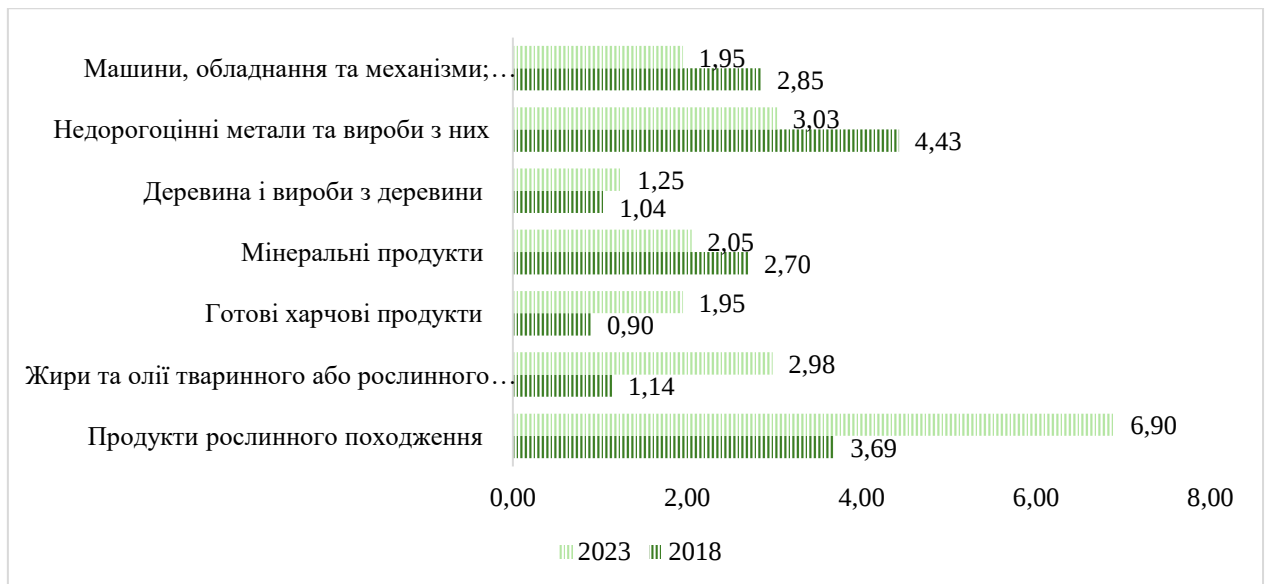

Рис. 2.5. Динаміка структури експорту України за основними товарними позиціями у 2018 та 2023 роках, млрд дол. США

Джерело: складено на основі даних [48]

З 2018 до 2023 року структура експорту України трансформувалася. Так, у 2018 році чотири товарні категорії мали частку понад 10%, тоді як у 2023 році таких категорій залишилося три. Наприклад, частка категорії пов'язаної з машинами та обладнанням суттєво скоротилася: у 2004 році частка становила 14,19%, а до 2023 року знизилася на 5,82 відсоткових пункти – до 8,37%. У грошовому еквіваленті відбулося зниження з 2,85 млрд дол. США у 2018 році до 1,95 млрд дол. США у 2023 році. Слід зазначити, що це зменшення відбувалося поступово протягом 2018-2021 років, а не лише в період повномасштабного збройного конфлікту на території України [48].

Основні зовнішні бар'єри для диверсифікації експорту включають відсутність державних фінансових інструментів підтримки, високу вартість кредитування, слабку інституційну інфраструктуру для розвитку експорту та низький рівень конкурентоспроможності продукції на міжнародному ринку. Серед внутрішніх обмежень можна виділити недостатнє фінансування, низький рівень інноваційної активності, інвестиційний дефіцит та невідповідність продукції міжнародним стандартам [53].

Крім того, суттєвою проблемою є слабка виробнича база, яка характеризується малими обсягами виробництва, низькою продуктивністю праці та недостатньою інноваційною активністю. Відсутність внутрішнього попиту, конкуренція із закордонними виробниками, а також відтік кваліфікованих кадрів послаблюють позиції України у галузі машинобудування [53]. Варто зазначити, що, хоча ці проблеми були зазначені ще до початку повномасштабного вторгнення – на кінець 2023 року ситуація додатково ускладнилася через проблеми з виробничими потужностями.

Недорогоцінні метали складають істотну частину у загальному обсязі експорту України до ЄС, втім частка істотно знизилася з 2004 по 2023 рік. У 2004 році частка цієї категорії становила 22,01%, проте вже у 2023 року вона становила лише 12,97%, що відбиває зниження на 9,05 відсоткових пунктів. У грошовому вираженні експорт недорогоцінних металів зменшився з 4,43 млрд дол. США у 2018 році до 3,03 млрд дол. США у 2023 році [48]. Це скорочення обумовлене не лише воєнними діями, але й рядом інших факторів, які впливали на галузь ще до початку конфлікту. Варто зазначити, що українська металургія традиційно стикалася з високими логістичними витратами, пов'язаними з транспортуванням продукції на світові ринки. Після початку війни ці витрати значно зросли через обмеження морських шляхів і переорієнтацію на залізничні перевезення, що також стало причиною зниження конкурентоспроможності української металургійної продукції [54,55].

Крім того, пандемія коронавірусної інфекції значно вплинула на металургійну галузь, призвівши до падіння попиту на метали на глобальному ринку. Уповільнення економічної активності в багатьох країнах призвело до скорочення обсягів замовлень на українську металопродукцію ще до початку війни, що додатково ускладнило ситуацію. Такі структурні проблеми, як висока вартість транспортування та скорочення світового попиту, ще більше підсилили деструктивний вплив війни на експорт металургійної продукції з

України, створюючи додаткові бар'єри для виходу на зовнішні ринки й посилюючи конкурентний тиск з боку інших країн [54,55].

У категорії мінеральних продуктів також відбулося зниження частки експорту на 4,64 відсоткові пункти: з 13,41% у 2018 році до 8,77% у 2023 році. Протягом 2018-2022 років спостерігалася коливальна динаміка частки цієї категорії, однак у 2023 році відбулося помітне зниження – на 3,66 відсоткові пункти, що у фактичному вираженні становило 1,41 млрд дол. США [48]. Основною причиною цього скорочення, як і у випадку з іншими категоріями, стали обмеження логістичних можливостей.

У досліджуваний період спостерігалось зростання експорту товарів рослинного походження. Починаючи з 2018 року, їх частка у загальній структурі українського експорту поступово збільшувалася, досягнувши піка у 2022 році з показником 28,62%. Це значення пояснюється активною експортною політикою України у сфері зернових. Крім того, у 2023 році частка цієї категорії зросла до 29,51%, проте в фактичних значеннях обсяг зменшився, що може бути обумовлено логістичними труднощами та блокуванням певних шляхів експорту. Звідси, у грошовому вираженні експорт продуктів рослинного походження у 2018 році був на рівні 3,69 млрд дол. США, досягнувши 7,98 млрд дол. США у 2022 році, а у 2023 році відбулося зниження обсягів до 6,90 млрд дол. США. Варто зазначити, що більшу частину цієї категорії складає експорт зернових культур, частка якого у 2023 році становила 19,6%. Другу позицію займає експорт насіння та плодів олійних культур із часткою 8,3% [48].

Основною причиною зниження експорту зернових культур є пошкодження транспортної інфраструктури та шляхів, що ускладнює перевезення зернових та збільшує витрати на транспортування. Окрім цього, скорочення площ посівів зумовило зниження виробництва зернових культур, що також негативно позначилося на експортних можливостях України.

Протягом останніх п'яти років дослідженого періоду у категорії жирів та олій відбито сприятливу динаміку – поступове зростання частки експорту

цієї продукції. Найбільш значне збільшення відбулося у період 2022-2023 років. У 2022 році експортна частка досягла 10,96%, що еквівалентно 3,05 млрд дол. США. Незважаючи на зменшення показників до 2,98 млрд дол. США у 2023 році, частка цієї категорії продовжила зростати, досягнувши 12,75%. Основною причиною цього стала зростаюча вартість української олії, яка досягла 1 088 дол. США за тонну у 2023 році, що перевищувало попередній період на 49%. Вартість цієї продукції продовжувала зростати й у 2024 році [48,56,57].

Також варто зазначити зростання частки експорту готової продукції у 2023 році. Відносно 2022 року частка збільшилася майже на 4 відсоткові пункти, що відобразилося у збільшенні грошового еквівалента на 0,75 млн дол. США. Ключовим фактором зростання стала тимчасова лібералізація торгівлі між ЄС та Україною, запроваджена у 2022 році та продовжена до червня 2024 року, що включала скасування мит та квот на українські товари.

Оцінка змін у динаміці та географії імпорту України з країн ЄС у 2004-2023 роках демонструє істотні зміни у складі основних постачальників (див. Додаток А, табл. А.1).

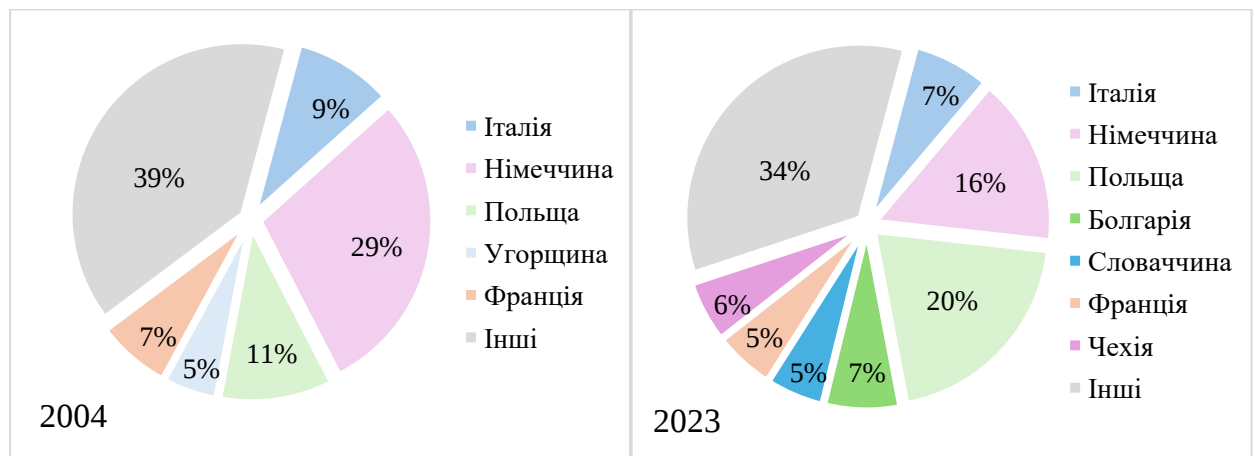

Рис. 2.6. Порівняння основних імпортерів України в 2004 і 2023 рр., %
Джерело: складено на основі даних [48]

У 2004 році серед головних країн-постачальників для України виділялася Німеччина, Італія та Польща. Найбільшу частку мала Німеччина з обсягом імпорту 2,77 млрд дол. США, що становило 29% від загального

імпорту з ЄС. Польща займала друге місце з показником понад 1 млрд дол. США, або близько 11%, а Італія – третє місце, з обсягом 879 млн дол. США та часткою 9%.

До 2023 року імпорт з країн ЄС зріс майже втричі, а структура постачальників суттєво змінилася. Найбільшим постачальником товарів до України стала Польща, забезпечивши обсяг імпорту в 6,58 млрд дол. США, що становить 20,3% від загального імпорту з країн ЄС, випередивши Німеччину, чия частка знизилася до 15,6%, попри зростання обсягу до 5,02 млрд дол. США. Італія залишилася серед основних партнерів, проте частка зменшилася на 2 відсоткові пункти, досягнувши 2,28 млрд дол. США у 2023 році [48].

Зміни у структурі імпорту пояснюються низкою факторів. Варто зазначити про зростання економічних зв'язків України з Центральною та Східною Європою, зокрема з Польщею, яка після вступу до ЄС стала одним із ключових партнерів України. Цьому сприяли географічна близькість, посилена економічна інтеграція та спрощення митних і транспортних процедур. Польща постачає широкий асортимент товарів – від машин і обладнання до будівельних матеріалів та харчових продуктів, що забезпечило суттєве зростання її частки в імпорті України. Далі, військовий конфлікт і пов'язані з ним логістичні зміни суттєво вплинули на імпортні потоки. Через обмеження на морські та авіаційні перевезення та підвищені ризики, зумовлені війною, Польща стала основним транзитним хабом для імпорту в Україну, що також було зазначено при аналізі експорту.

Економічні зміни в Україні впродовж розглянутого періоду викликали зростання попиту на імпорт технологічно складних товарів, зокрема машин, обладнання, хімічної продукції та транспортних засобів. Значна частина цих товарів постачається з Чехії та інших країн Центральної Європи, що пояснює збільшення обсягів імпорту з даного регіону. Такі трансформації є наслідком нових економічних умов та переорієнтації України на європейські ринки, що сприяло концентрації основних імпортних потоків на сусідніх країнах-членах ЄС.

Рис. 2.7. Динаміка структури імпорту України за основними товарними позиціями у 2018 та 2023 роках, млрд дол. США

Джерело: складено на основі даних [48]

Продукти хімічної промисловості за аналізований період утримували значну частку в структурі імпорту України, проте спостерігається тенденція до поступового зниження її частки. У 2018 році частка цієї категорії у загальному імпорті становила 17,3%, але до 2023 року зменшилася до 14,2%. У вартісному вираженні обсяг імпорту хімічної продукції досяг максимального значення у 2021 році – 5,29 млрд дол. США, після чого знизився до 4,61 млрд дол. США у 2023 році. Це зменшення обумовлене диверсифікацією постачань з інших країн та адаптацією внутрішнього ринку України, що зменшує залежність від імпорту окремих видів хімічної продукції [48].

У категорії машин та обладнання також відбулося зниження частки імпорту. У період 2018-2021 років частка цієї продукції стабільно перевищувала 20%, але у 2022 році знизилася на 7,06 відсоткових пункти до 12,6%. У 2023 році частка дещо зросла до 13,24%. У грошовому вираженні обсяги імпорту цієї категорії досягли піка у 2021 році, коли становили 5,8 млрд дол. США, однак до 2023 року впали до 4,3 млрд дол. США, що становить зменшення на 0,83 млрд дол. США. Це скорочення частково пов'язане з

зупинкою деяких інфраструктурних проєктів через економічні труднощі та вплив війни [48].

Імпорт продукції мінерального походження протягом досліджуваних років зазнав значних коливань. У 2022 році частка цієї категорії різко зросла до 24,4% від загального імпорту, що становило 6,57 млрд дол. США, однак у 2023 році цей показник знизився до 20,7%, при зростанні в грошовому обсязі до 6,73 млрд дол. США. Попри ріст в грошовому вираженні, він є незначним, що зумовлено нестабільністю цін на енергоресурси та коливанням попиту на паливо в Україні, що значно залежить від імпорту нафтопродуктів та енергоресурсів через обмежені внутрішні виробничі потужності [48].

Серед інших змін варто відзначити появу в статистичних звітах 2023 року окремої категорії щодо імпорту зброї та боєприпасів, обсяг якого становив 18,43 млн дол. США. Хоча частка цієї категорії в загальному імпорті залишається незначною, її включення свідчить про зміни в безпековій політиці України та зростанні потреби у військовій підтримці з боку європейських партнерів в умовах триваючого збройного конфлікту.

Імпорт транспортних засобів з ЄС до України демонструє ріст з одним із пікових значень у 2021 році, коли обсяг досяг 3,52 млрд дол. США, що становило 12,16% від загального імпорту. Цей ріст пов'язаний з економічним відновленням після пандемії. Проте у 2022 році, обсяги імпорту зменшилися. Однак це зниження не було досить суттєвим. У 2023 році імпорт транспортних засобів значно зріс досягнувши максимального значення від 2018 року та склав 3,92 млрд дол. США, що становить 12,07% від загального імпорту. Варто зазначити, що порівняно з 2022 роком частка цієї категорії в загальному імпорті зросла на 0,61 відсотковий пункт, або на 830,6 млн дол. США в грошовому еквіваленті [48].

Попри те, що аналіз торговельних відносин України з країнами ЄС здебільшого зосереджений на товарах, варто також розглянути торгівлю послугами, яка має потенціал для подальшого розвитку. У 2023 році структура

зовнішньої торгівлі послугами зазнала змін у ряді категорій, що дозволяють зазначити про адаптацію до нових умов та врахування нових потреб країни.

Сукупний обсяг послуг, експортованих до країн ЄС у 2023 році склав 3,61 млрд дол. США, що на 5,2 відсоткові пункти більше порівняно з 2022 роком, хоча майже на 20 млрд дол. США менше за обсяг товарної торгівлі. Основні статті експорту включають послуги з переробки матеріальних ресурсів в обсязі 721,21 млн дол. США, що менше на 5,8 відсоткові пункти порівняно з попереднім періодом, та транспортні послуги, обсяг яких склав 941,38 млн дол. США. Транспортні послуги у 2023 році склали 26% загального експорту послуг. Значну частку експорту також становлять телекомунікаційні та інформаційні послуги – 1,25 млрд дол. США, що на 6,6 відсоткові пункти більше, ніж у 2022 році, і показує високу затребуваність цифрових технологій [48].

Імпорт послуг з країн ЄС також значно зріс, досягнувши 2,34 млрд дол. США, що на 36,3 відсоткові пункти більше, ніж у 2022 році. Найбільший внесок в імпорт забезпечили транспортні послуги у розмірі 777,95 млн дол. США та послуги у сфері телекомунікацій в обсязі 274,52 млн дол. США, зростання яких склало 18,5 відсоткових пункти порівняно з попереднім роком.

Зокрема слід підкреслити істотне зростання імпорту в окремих категоріях, таких як послуги з торгівлі та посередництва, страхові послуги та роялті. Зростання цих категорій можна пояснити посиленням інтеграції українського бізнесу в європейський ринок, що потребує частішого використання іноземних патентів, брендів та технологій, які передбачають виплату роялті. Крім того, залучення іноземних інвестицій і партнерств супроводжується вимогами міжнародних партнерів щодо страхування як обов'язкової умови для співпраці та інвестування в українські проекти. Це, своєю чергою, сприяє зростанню імпорту страхових послуг [48].

Отже, аналіз обраного періоду дослідження торговельно-економічних відносин України з ЄС свідчить про певну переорієнтацію на окремі ринки, зокрема на Польщу та країни Центральної Європи. Модифікації у географічній

структурі відображаються на товарному профілі експорту та імпорту. Доцільно акцентувати, що провідну роль в експорті продовжує займати аграрний сектор, особливо зернові культури та олійно-жирова продукція. Металургійна продукція зберігає важливе значення, проте обсяги її експорту знизилися через високі виробничі витрати та конкуренцію. Лібералізація торгівлі сприяла зростанню частки готової продукції в експорті, що відкриває нові можливості для українських виробників. Водночас спостерігається поступове зростання попиту на високотехнологічні послуги, зокрема у сферах інформаційних технологій, страхування та роялті.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС ТА ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

3.1. Інвестиційна компонента торговельно-економічного співробітництва України та країн ЄС

Прямі іноземні інвестиції є важливим показником для аналізу торговельно-економічної співпраці між Україною та країнами ЄС, оскільки вони сприяють розширенню виробничих можливостей. Позитивне сальдо свідчить про чистий приплив капіталу, що відображає зростання інвестиційної привабливості, тоді як негативне свідчить про відплив капіталу, вказуючи на потенційні економічні чи політичні ризики.

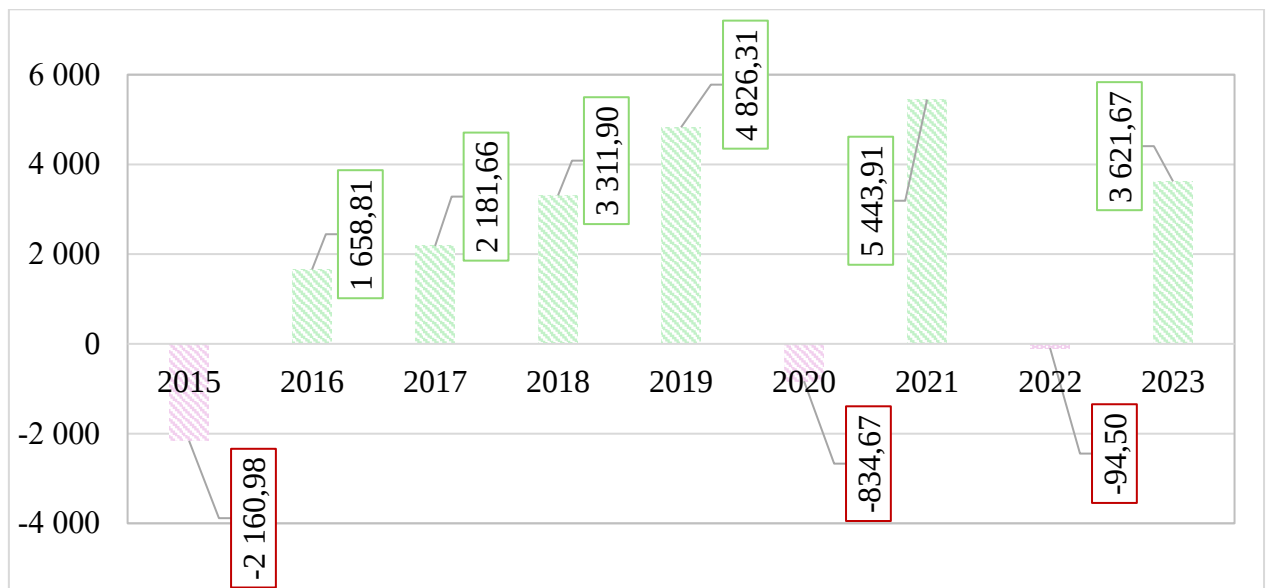

Рис. 3.1. Динаміка сальдо ПП з країн ЄС у 2015-2023 рр., млн дол. США
Джерело: складено на основі даних [58]

Протягом аналізованого періоду (2015-2023 роки) обсяги прямих інвестицій із ЄС в Україну характеризувалися значними коливаннями, що свідчить про нестабільність інвестиційного середовища та вплив зовнішніх факторів.

У 2015 році зафіксовано чистий відтік інвестицій у розмірі 2,16 млрд дол. США, що вказує на кризу в економіці та недовіру з боку іноземних

інвесторів. У цей період політична та економічна нестабільність, викликана початком збройного конфлікту на сході України, вплинула на відтік капіталу. У 2016 році ситуація дещо покращилася, і загальні інвестиції з ЄС у 2016 році досягли 1,65 млрд дол. США, що відбиває ріст на понад 400 відсоткових пунктів в порівнянні з попереднім періодом, що виявляє певне покращення інвестиційного клімату та початок стабілізаційних процесів [58].

У 2017 році приплив інвестицій збільшився до 2,18 млрд дол. США, що відповідало приросту на 31,5 відсоткові пункти порівняно з 2016 роком. Ситуація обумовлена подальшою стабілізацією економіки та реформами, що покращили привабливість для іноземного інвестування. У 2018 році спостерігається значний приріст інвестицій, при якому обсяг досяг 3,31 млрд дол. США, що на 51,8% більше, ніж у 2017 році.

У 2019 році сальдо обсягу ПІІ з країн ЄС зросло до 4,82 млрд дол. США, та становило максимальне значення показника за аналізований період. Це зростання на 45,7 відсоткові пункти порівняно з 2018 роком. Однак у 2020 році відбулося різке падіння значення показника до -834,67 млн дол. США [58], що демонструє чистий відтік капіталу. Зменшення становило 117,3 відсоткові пункти в порівнянні з попереднім періодом обумовлене негативним впливом пандемії, що значно вплинула на світову економіку та загострила ризики для інвесторів та поширила процес глокалізації.

Найбільший ріст дослідженого періоду відображено у 2021 році, коли сальдо прямих іноземних інвестицій склало 5,44 млрд дол. США. Стосовно попереднього року це зростання становить понад 751 відсоткові пункти, що вказує на значне відновлення інтересу до України в умовах економічного відновлення після пандемії.

У 2022 році обсяг показника інвестицій знову знижується до -94,50 млн дол. США, що свідчить про відтік капіталу. Зниження значення показника 101,7 відсоткові пункти пов'язано з посиленням геополітичних ризиків унаслідок повномасштабного військового вторгнення. Цей фактор суттєво вплинув на інвестиційний клімат і призвів до значного скорочення вкладень.

У 2023 році ситуація частково покращилась, і сальдо ПІІ з країн ЄС становило 3,62 млрд дол. США [58]. Слід зауважити, що в цьому випадку зростання інвестицій не відображає покращення інвестиційного клімату чи зростання довіри, а пояснюється збільшенням обсягів міжнародної фінансової підтримки.

На основі даних Європейської Комісії [59] досліджено позицію прямих інвестицій на кожен рік для країн ЄС по відношенню до України, тобто накопичений обсяг інвестиційного капіталу у період 2013-2022 років.

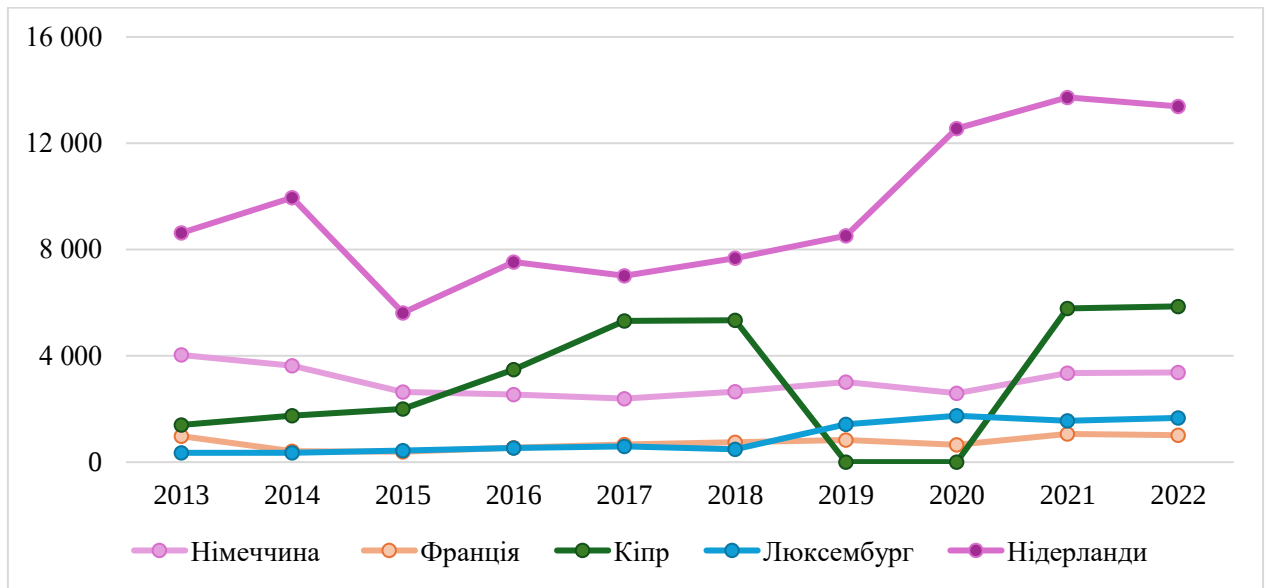

Рис. 3.2. Динаміка ПІІ основних країн-інвесторів ЄС в економіку України у 2013–2022 роках, млн євро

Джерело: складено на основі даних [58]

З 2013 року найбільший обсяг інвестицій в Україну поступав з Нідерландів, становивши 8,625 млн євро. Цей обсяг дещо зменшився у 2014 році до 9,957 млн євро, а з 2015 по 2016 роки спостерігався спад, який сягнув 7,535 млн євро у 2016 році. Однак з 2017 року інвестиції з Нідерландів почали зростати, досягнувши свого піку у 2022 році на рівні 13,392 млн євро [58]. Відповідно, за 10-річний період інвестиції з Нідерландів зросли на 55,27 відсоткових пункти, що демонструє довгострокову зацікавленість країни у підтримці української економіки.

Інвестиції з Німеччини у 2013 році становили 4,032 млн євро, але у наступні роки обсяг інвестицій значно знизився, досягнувши найменшого рівня у 2015 році з показником 2,646 млн євро. Згодом спостерігалось поступове зростання, яке у 2022 році досягло 3,377 млн євро [58]. Попри те, що дане значення не відповідало початковому рівню 2013 року, все ж прослідковується тенденція до стабільного зростання упродовж останніх років. Загальна зміна протягом 2013-2022 років відбила зниження на 16,24 відсоткові пункти.

Кіпр також визнано інвестиційним партнером у період аналізованих років, проте його інвестиційна активність була нестабільною. У 2013 році обсяг становив 1,040 млн євро, з подальшим ростом до 5,310 млн євро у 2017 році. Проте у 2018 році обсяг інвестицій знизився до 5,345 млн євро, а у 2019-2020 роках відбулося різке падіння. У 2021 році спостерігається відновлення до рівня 5,786 млн євро, а у 2022 році – 5,862 млн євро, що вказує на стабілізацію інвестицій після кризових років [58]. Загальні зміни в період 2013-2022 років становили зростання на 317,56 відсоткові пункти.

Показники Франції дозволяють зазначити про стабільність інвестиційних потоків, проти незначного фактичного значення в порівнянні з іншими країнами. Початковий обсяг у 2013 році становив 980 тис. євро, і до 2022 року він зріс до 1,016 млн євро. Найвищий показник було зафіксовано у 2021 році, коли обсяг інвестицій досяг 1,061 млн євро [58]. Приріст обсягу накопичених інвестицій за період дослідження становив 3,67 відсоткові пункти.

Інвестиції з Люксембургу були значно меншими зіставляючи проти інших країн, проте у 2022 році країна ввійшла у п'ятірку інвестиційних партнерів. У 2013 році інвестиційна позиція ПП в Україні становила 351 тис. євро. До 2021 року відбулось зростання до 1,562 млн євро у 2021 році. У 2022 році спостерігається незначний ріст стагнаційного характеру. Загальне зростання у період 2013-2022 років склало 372,93 відсоткові пункти [58].

Проведений аналіз дозволяє зазначити, що Нідерланди зберігають позицію найбільшого інвестора в Україну завдяки стабільному та значному зростанню обсягу інвестицій за весь аналізований період, що є ознакою довіри до українського ринку. Кіпр, попри коливання інвестиційної динаміки, продовжує залишатися важливим джерелом ПІІ, частково завдяки вигідним податковим умовам та реінвестиціям. Німеччина та Франція, навпаки, демонструють тенденції до зниження або стагнації в інвестиційній активності, що може бути пов'язано з консервативнішими підходами до ризиків та впливом економічних і політичних чинників, проте залишаються серед провідних інвестиційних партнерів України.

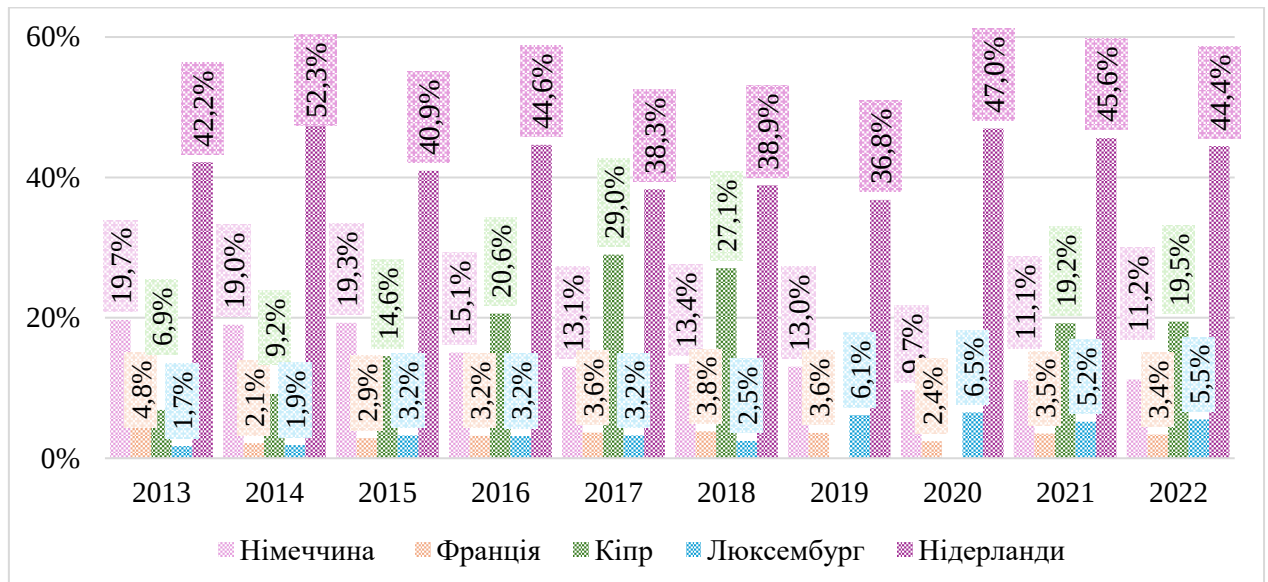

Рис. 3.3. Структура часток основних країн-інвесторів у загальному обсязі ПІІ з ЄС в Україні за 2013–2022 роки, %

Джерело: складено на основі даних [58]

Аналізуючи частку інвестицій окремих європейських країн у загальному обсязі інвестицій ЄС в Україну за період 2013-2022 років, можливо зазначити, що Нідерланди є найбільшим інвестором протягом усього періоду, займаючи понад 40% загального обсягу інвестицій ЄС в Україну з мінімальними коливаннями. У 2013 році частка становила 42,17%, досягнувши максимуму 52,26% у 2014 році. Далі зафіксовано невелике зменшення до 36,79% у 2019 році, але вже у 2020 році частка ПІІ Нідерландів

знову зросла до 46,98%. У 2022 році частка залишилася значною, проте із зменшенням до 44,45%.

Показник частки Німеччини є значно меншим, але також залишається вагомим протягом аналізованого періоду. У 2013 році частка становила 19,72%, поступово зменшуючись до 11,21% у 2022 році. Кіпр демонструє найбільшу варіативність у своїй частці. У 2013 році показник частки Кіпру становив 6,87%, але вона зросла до пікового значення 29,00% у 2017 році. Після цього відбулося різке зниження, і у 2020 році частка Кіпру у загальному обсязі інвестицій ЄС в Україну не фіксувалась. Проте у 2021-2022 роках вона становила приблизно 19%.

Частка Франції упродовж аналізованого періоду залишається відносно невеликою та стабільною, без суттєвих коливань. У 2013 році її частка становила 4,79%, поступово знизившись до 3,37% у 2022 році. Водночас Люксембург протягом усього періоду мав найменшу частку інвестицій до України у загальному обсязі інвестицій країн ЄС. Однак у 2019-2022 роках відбито поступове зростання показника. У 2013 році частка Люксембургу становила 1,72%, а у 2022 році вона досягла 5,51%.

Аналіз сальдо інвестицій з країн ЄС в Україну за 2015-2023 роки свідчить про мінливість інвестиційного клімату під впливом політичних, економічних і зовнішніх факторів, зокрема пандемії та військового конфлікту. Після відтоку капіталу у 2015 році інвестиційна активність поступово відновлювалася, досягаючи піку у 2019 році, але кризи 2020 та 2022 років призвели до зниження інвестиційної привабливості. Нідерланди та Кіпр залишаються найбільшими інвесторами, причому Нідерланди демонструють стабільність, а Кіпр – волатильність через залежність від реінвестицій. Помірну участь підтримує Німеччина, тоді як Франція та Люксембург мають стагнаційну динаміку. Загалом, структура прямих інвестицій відображає стратегічні пріоритети європейських партнерів та їхню готовність підтримувати український ринок у кризових умовах.

3.2. Вплив лібералізації торгівлі на торговельно-економічні відносини України з ЄС

Досліджений у попередніх розділах матеріал щодо загального стану торговельно-економічного співробітництва між Україною та країнами ЄС вимагає подальшого економетричного моделювання для ідентифікації ключових факторів, що визначають динаміку та перспективи розвитку цих відносин. Звідси, для побудови регресійної моделі залежності було обрано змінну обсягу експорту України в ЄС у період 2007-2023 років (Exp). Незалежними змінними (див. Додаток Б, табл. Б.1), якими було оцінено на предмет впливу на експорт України в ЄС, обрано:

- європейські капіталовкладення в економіку України, представлені прямими інвестиціями (FDI);
- ПВЗВТ – індикатор введення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, де 0 означає відсутність ПВЗВТ, а 1 – введення в дію (DCFTA);
- індекс цін Пааше для експорту – індекс, що відображає зміну цін на експортні товари, дозволяючи оцінити вплив коливань цін на експортні обсяги ($PrIn_{exp}$);
- індекс умов торгівлі – співвідношення цін експорту до цін імпорту, що визначає вигоду торговельних відносин (In_{Terms}).

Застосування регресійного аналізу на основі цих даних дозволило виявити вплив кожного фактора на обсяги експорту до ЄС та проаналізувати значущість для посилення економічних зв'язків (див. Додаток Б, табл. Б.2). Враховуючи нижчу вагомість індексу цін і індексу умов торгівлі для побудови наступної моделі, їх було виключено з подальшого аналізу. У результаті основну увагу зосереджено на двох ключових змінних: обсягах прямих іноземних інвестицій з ЄС в економіку України та введення у дію ПВЗВТ. Даний підхід дозволив оцінити вплив капіталовкладень з ЄС і лібералізації торгівлі на обсяги експорту, мінімізуючи вплив другорядних факторів.

Результати кореляційного аналізу вказують на позитивний вплив торговельно-економічної співпраці України з ЄС. Висока кореляція між експортом та прямими інвестиціями з ЄС свідчить, що європейські інвестиції значно сприяють зростанню експорту. Помірна позитивна кореляція між індикатором ПВЗВТ та експортом, а також інвестиціями підтверджує, що впровадження Угоди про асоціацію з ЄС сприяло зниженню торговельних бар'єрів, збільшенню обсягів торгівлі та залученню інвестицій (див. Додаток Б, табл. Б.5).

Задля поглибленого вивчення питання торговельно-економічного співробітництва України з Європейським Союзом, зокрема з метою оцінки ключових факторів, що мають вплив на динаміку експорту, розроблено та введено регресійне рівняння, що дозволяє оцінити взаємозв'язок між обсягами експорту та рядом запропонованих змінних:

$$Exp = \alpha + \beta FDI + \beta DCFTA, \text{ де} \quad (3.1)$$

Exp – обсяг експорту в ЄС з України, α – константа, β – коефіцієнти, FDI – прямі іноземні інвестиції в Україну з ЄС, DCFTA – ПВЗВТ.

Результати проведеного регресійного аналізу приведено далі.

Таблиця 3.1

Результати регресійного аналізу дослідження факторів впливу на експорт в країни ЄС

Залежна змінна: Export		Період спостереження: 2007-2023		
Модель	Коефіцієнт	Ст. похибка	t-статистика	p-значення
const	-1,41844e+07	4,54928e+06	-3,118	0,0076
FDI	788,07	143,787	5,481	<0,0001
DCFTA	5,16814e+06	2,21647e+06	2,332	0,0352
R-квадрат	0,824383	R-значення (F)	5,15e-06	
Скориг. R-квадрат	0,799295	Стат. Дурбіна-Уотсона	1,922621	

Примітка: Exp – експорт товарів в ЄС, FDI – прямі іноземні інвестиції, DCFTA – впровадження ПВЗВТ.

Джерело: розраховано автором

Результати моделі свідчать про залежність експорту України від прямих іноземних інвестицій та впровадження ПВЗВТ. Модель є логічною, оскільки скоригований коефіцієнт детермінації становить 0,799, що вказує на те, що близько 80% змін в експорті пояснюються цією моделлю. Константа моделі є негативною і статистично значущою, що означає, що при відсутності незалежних змінних експорт матиме негативне значення, але цей показник не має прямого економічного обґрунтування, оскільки є базовим та заданим рівнем.

ППІ мають позитивний вплив на експорт, а його коефіцієнт становить 788,07, що свідчить про те, що при зростанні прямих іноземних інвестицій на одиницю, експорт зростатиме на отримане значення коефіцієнта. Варто підкреслити, що в контексті аналізу експорту прямі іноземні інвестиції мають суттєвий вплив, що є цілком обґрунтованим з огляду на економічну взаємодію. Звідси, ППІ сприяють модернізації виробничих потужностей в Україні, впровадженню новітніх технологій, підвищенню продуктивності та якості продукції. Це дозволяє підприємствам виготовляти продукцію, яка відповідає європейським стандартам якості, що підвищує їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Крім того, зростання експорту є результатом того, що компанії з іноземними інвестиціями, як правило, більш орієнтовані на міжнародні ринки та мають мережі збуту в країнах ЄС.

Інтеграція ПВЗВТ також має вплив на експорт. Це підтверджує теоретичну базу того, що реалізація домовленостей про вільну торгівлю сприяє зростанню експорту. Вільна торгівля знижує або повністю усуває тарифні та нетарифні бар'єри, що зменшує витрати на експорт українських товарів до країн ЄС і робить їх більш конкурентоспроможними. Також угода передбачає гармонізацію регуляторних стандартів (було зазначено в пункті 2.1), що спрощує доступ українських товарів до європейських ринків.

Значення F-статистики і відповідне p-значення свідчать про загальну значущість моделі та доводить, що обидві незалежні змінні вносять вагомий внесок у пояснення змін у рівні експорту. Крім того, значення статистики

Дарбіна-Вотсона вказує на те, що модель є адекватною та не має значних проблем з автокореляцією залишків.

Звідси, на основі наданих даних, модель для залежної змінної набуває наступного вигляду:

$$Exp = -1,41840_{e+07} + 788,07FDI + 5,16814_{e+06}DCFTA, \text{ де (3.2)}$$

Exp – обсяг експорту в ЄС, FDI – ПІІ з ЄС, DCFTA – введення в дію ПВЗВТ.

Отже, модель демонструє, що як прямі іноземні інвестиції, так і впровадження ПВЗВТ мають значний і позитивний вплив на обсяги експорту України. Це підкреслює важливість залучення інвестицій з ЄС та подальшого поглиблення європейської інтеграції з метою підтримки зростання експорту та стимулювання економічного розвитку України.

Окрім того, було здійснено окреме моделювання, яке досліджує вплив запровадження зони вільної торгівлі на імпорт з країн ЄС (див. Додаток Б, табл. Б.3). Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що імпорт з країн ЄС, хоч і залежить від введення угоди в дію в 2016 році, проте цей вплив не є значним. Моделювання показало, що впровадження ПВЗВТ має позитивний ефект на зростання імпорту з ЄС в Україну, проте загальна пояснювальна сила моделей є відносно низькою. Це може вказувати на наявність інших суттєвих факторів впливу на обсяг імпорту.

Важливим аспектом удосконалення торговельно-економічного співробітництва між країнами ЄС та Україною є зміна в динаміці інвестицій, що було продемонстровано в пункті 3.1. У цьому контексті значну роль відіграє аналіз впливу впровадження ПВЗВТ на притік та зростання інвестицій. Для моделювання цього впливу було обрано період дослідження, який тривав 28 років (див. Додаток Б, табл. Б.4). Такий проміжок часу дозволяє здійснити більш детальну та точну оцінку ефективності впровадження угоди на динаміку прямих іноземних інвестицій, оскільки він охоплює різні етапи економічної інтеграції України з ЄС та дозволяє виявити довгострокові тенденції, що можуть бути важливими для оцінки результативності цієї угоди.

Модель для залежної змінної набуває наступного вигляду:

$$FDI = \alpha + \beta DCFTA, \text{ де} \quad (3.3)$$

FDI – ПІІ з ЄС, DCFTA – введення в дію ПВЗВТ.

Результати моделювання представлені далі в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Результати регресійного аналізу дослідження впливу ПВЗВТ на ПІІ

Залежна змінна: FDI		Період спостереження: 1995-2023		
Модель	Коефіцієнт	Ст. похибка	t-статистика	p-значення
const	1 4364,4	2 921,18	4,917	<0,0001
DCFTA	2 3821,9	5 561,75	4,283	0,0002
R-квадрат	0,404572	Р-значення (F)		0,000208
Скориг. R-квадрат	0,382519	Стат. Дурбіна-Уотсона		0,220165

Примітка: FDI – прямі іноземні інвестиції, DCFTA – впровадження ПВЗВТ.

Джерело: розраховано автором

Рівняння регресії для цієї моделі набуває наступного виду:

$$FDI = 14364,4 + 23821,9DCFTA, \text{ де} \quad (3.4)$$

FDI – обсяг ПІІ з ЄС, DCFTA – введення в дію ПВЗВТ.

Результати проведеного моделювання дозволяють зазначити про статистичну значущість константи, що вказує на позитивний рівень інвестицій в Україні навіть без врахування впливу ПВЗВТ. Однак, цей коефіцієнт не має прямого економічного значення, оскільки він є базовим рівнем для порівняння з ефектом змінної введення угоди.

Коефіцієнт при змінній ПВЗВТ є статистично значущим та підтверджує, що введення угоди про вільну торгівлю сприяло збільшенню обсягів інвестицій, що надходять з ЄС. Однак існує проблемність отриманої моделі, при якій значення R-квадрату свідчить про середній рівень пояснювальної здатності та підтверджує, що на обсяг інвестицій також впливають інші економічні та політичні фактори, не враховані в моделі. Водночас з тим, F-статистика і відповідне p-значення свідчать про загальну значущість моделі, що підтверджує, що зміна, пов'язана з введенням ПВЗВТ, має ефект на притік інвестицій з ЄС, однак не інтерпретує залежність

повністю. Крім того, показник статистики Дарбіна-Вотсона вказує на наявність автокореляції, що обмежує проведені результати побудованої регресійної моделі та зазначає про взаємозалежність періодів між собою.

Загалом, результати регресійних моделей дозволяють зазначити, що імплементація ПВЗВТ стала ключовим чинником для посилення економічних зв'язків з країнами ЄС та створення сприятливих умов для інтеграції України.

3.3. Основні виклики та шляхи розвитку торговельно-економічного співробітництва України з ЄС

Проаналізовані дані підтверджують важливість розвитку торговельно-економічного співробітництва України та Європейського Союзу. Всупереч тому, що статистичні показники та результати регресійного аналізу свідчать про позитивні зміни у співпраці, зокрема через зростання обсягів експорту, необхідно відзначити наявність низки викликів, які постають перед Україною в процесі інтеграції.

Окрім економічних факторів, таких як необхідність адаптації до стандартів та норм ЄС, важливими є й політичні, соціальні та структурні аспекти, що впливають на ефективність подальшого розвитку торговельних відносин. Попри висхідну економічної співпраці, ці виклики потребують комплексного підходу для гарантування сталого розвитку партнерства між Україною та ЄС. Далі представлено основні виклики та пропозиції їх подолання під час торговельно-економічної співпраці України з країнами ЄС (узагальнену інформацію викликів та шляхів вирішення див. в Додатку В, табл. В.1).

По-перше, переважання імпорту з країн ЄС над експортом: аналіз статистичних даних показує, що ця тенденція зберігається протягом усього періоду дослідження, що призводить до зростання залежності української економіки від європейських постачальників та обмежує можливості розвитку внутрішнього виробництва. Значною мірою це виявляється при аналізі

структури імпорту, основну частину якого складають машинне обладнання та хімічна продукція.

Дана проблема не є новою і вона була раніше представлена в роботах українських дослідників. Так, у 2016 році частка імпорту промислових товарів в Україні склала 52,4%, що значно перевищило середній показник для країн ЄС, який становив 37,4%. Залежність економіки України від імпорту, зокрема у таких секторах, як машинобудування та хімічна промисловість, обмежує розвиток національного виробництва та знижує конкурентоспроможність українських товарів. Це зумовлено структурними дисбалансами в національній економіці, зокрема низьким рівнем розвитку внутрішнього виробництва, яке значною мірою залежить від імпортних технологій та устаткування [60,61].

Зростаюча імпортозалежність, особливо у промисловому секторі, створює ризики для економічної безпеки країни, оскільки внутрішнє виробництво не здатне забезпечити потреби ринку в продукції з розвиненим технологічним потенціалом. Це також спричиняє зниження загального рівня конкурентоспроможності економіки, що потребує впровадження ефективної політики імпортозаміщення та розвитку національних виробничих потужностей [60,61].

Вирішення цієї проблеми повинно бути комплексним і базуватися на стратегії імпортозаміщення з урахуванням специфіки товарної структури. Пропозиції щодо необхідних змін наведено на рисунку 3.4.

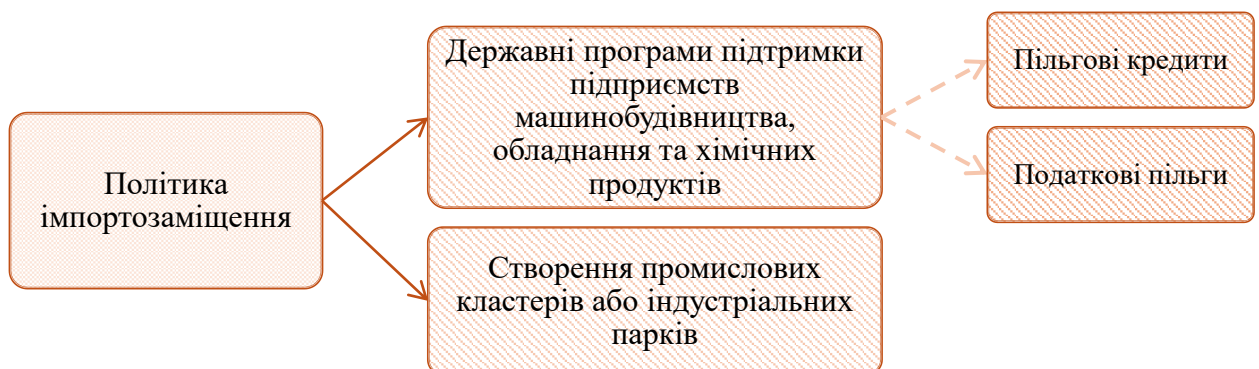

Рис. 3.4. Стратегії зменшення імпортозалежності від товарів ЄС

Джерело: складено автором

Представлені на рисунку вище заходи щодо впровадження політики імпортозаміщення є надзвичайно важливими для розвитку національної економіки. Впровадження державних програм підтримки підприємств у таких секторах, як машинобудування, виробництво обладнання та хімічна промисловість, сприятиме розвитку внутрішнього виробництва. Це сприятиме підвищенню рівня зайнятості населення та сприятиме появі нових вакансій у цих галузях. Однак, у контексті пільгових кредитів та податкових пільг, необхідно встановити певні обмеження:

1) Пільгові кредити можуть надаватися лише тим підприємствам, які використовують українські деталі та компоненти у своїх виробничих процесах, що додатково активізує попит на місцеві продукти.

2) Податкові пільги мають бути тимчасовими, а не постійними, для запобігання зловживанням та для стимулювання лише в певні стадії розвитку підприємства. Наприклад, податкові пільги можуть бути надані на обмежений термін при створенні нових підприємств чи впровадженні нових виробничих циклів. Крім того, доцільно використовувати міжнародний досвід, коли податкові пільги обмежуються для підприємств з певною кількістю співробітників та оборотом за рік, це дозволить сприяти розвитку малого та середнього бізнесу без негативного впливу на інші галузі.

Що стосується створення промислових кластерів та індустріальних парків, то такі ініціативи сприятимуть розвитку місцевого виробництва та підвищенню ефективності підприємств завдяки зниженню витрат на логістику та спрощенню виробничих процесів. Важливим елементом є також транскордонні кластери або парки, які допоможуть мінімізувати транспортні витрати та оптимізувати ланцюги поставок, що є критично важливим в умовах євроінтеграції. Ці кластери дозволять не лише підвищити ефективність виробництва, а й забезпечити доступ до нових ринків, сприяючи економічному зростанню та технологічному прогресу.

По-друге, географічна диверсифікація: аналіз, проведений у другому розділі роботи, сприяє формулюванню висновку, що Україна дедалі більше залежить від торговельних відносин з кількома країнами Європейського Союзу, зокрема Польщею. Це підтверджується значним зростанням частки Польщі в експорті протягом двадцятирічного періоду. Проте така орієнтація зазвичай призводить до низького рівня диверсифікації ринків збуту, що створює ризики за умови зміни політичних чи економічних умов.

Попри численні переваги, які часто підкреслюються в контексті торговельної співпраці з ЄС, варто зазначити обмеження географічної диверсифікації. Основною географічною орієнтацією України залишається Європейський Союз, на який припадає вагома частина експорту. Хоча співпраця з ЄС стимулюється угодою щодо асоціації, країни ЄС не можуть повною мірою забезпечити Україну всіма необхідними ринками, особливо в умовах глобальних економічних коливань та внутрішніх криз у європейських країнах. Це створює необхідність пошуку нових партнерів у інших регіонах світу для забезпечення стійкості зовнішньої торгівлі та зниження економічних ризиків [62,63].

По-третє, товарна диверсифікація експорту України є критично важливим фактором для підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності на глобальних ринках. На сьогодні значна частина українського експорту представлена сировинними товарами та продукцією з низькою доданою вартістю, в той час, як імпорт з ЄС, навпаки, включає високотехнологічні товари та промислові продукти, що демонструє відсутність ґрунтовної структурної інтеграції між економіками. Така невідповідність у структурі товарообігу обмежує можливості для більш глибокого економічного співробітництва та розвитку високотехнологічних секторів економіки, що, у свою чергу, може затримати прогрес у напрямку диверсифікації та модернізації економіки України.

Однією з основних проблем, що стоять на шляху до більш ефективного експортного розвитку, є залежність української економіки від експорту

сировини, значна частина якої постачається без попередньої обробки. Це суттєво обмежує потенціал створення високотехнологічних товарів з високою доданою вартістю, здатних стимулювати економічне зростання та посилити інтеграцію України в глобальні технологічні ланцюги. Зокрема, відсутність розвинених виробничих ланцюгів для переробки сировини в більш складні продукти знижує конкурентоспроможність країни на ринку високотехнологічної продукції [64,65].

Крім того, експорт орієнтований на сировину та товари рослинного походження, підсилює вразливість економічної системи щодо коливань світових цін на ці продукти та змін попиту на постачальників. Яскравим прикладом є динаміка вартості зерна після 2022 року, коли зростання цін позитивно вплинуло на експорт. Однак у разі зниження світових цін на зерно, це може спричинити зниження доходів від експорту цього товару до країн ЄС.

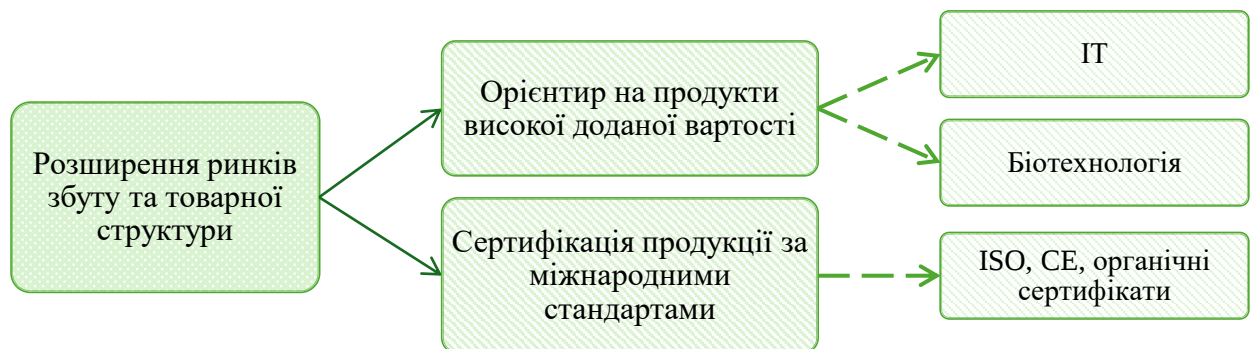

Рис. 3.5. Стратегії розширення ринків збуту та диверсифікації товарної структури експорту

Джерело: складено автором

Питання диверсифікації ринків збуту та товарної диверсифікації є досить складним у контексті сучасної економічної ситуації. Оскільки основний інтеграційний напрямок України є європейським, то диверсифікація до інших країн є важливою, але на даному етапі менш пріоритетною. Однак, для збільшення обсягів експорту країни необхідно орієнтуватися на більш розвинені країни Європейського Союзу. Розвинені економіки ЄС мають

високий попит на продукцію з високою доданою вартістю, тому Україні доцільно орієнтуватися на такі сектори, як ІТ чи біотехнологія:

1) Розвиток ІТ-сектору може бути досягнутий через розширення освітніх програм, зокрема шляхом впровадження більшої кількості спеціалізованих курсів у вищих навчальних закладах і технікумах, а також підтримки програм стажування та дуальної освіти для підготовки висококваліфікованих фахівців. Одночасно доцільним є зниження ставок соціальних внесків для ІТ-компаній з метою стимулювання залучення висококваліфікованих працівників [66]. Такі заходи сприятимуть формуванню конкурентоспроможного кадрового потенціалу, що, у свою чергу, підвищить інвестиційну привабливість сектора та покращить якість кінцевого продукту.

2) Щодо розвитку біотехнологій, це є складним питанням, особливо під час війни, оскільки ця галузь потребує значних фінансових вкладень як з боку держави, так і приватних інвесторів. Одним із оптимальних варіантів є укладання стратегічних угод з міжнародними фармацевтичними компаніями для проведення спільних досліджень та виробництва. Це дозволить Україні отримати доступ до сучасних технологій та забезпечити необхідну захищеність для розвитку цієї галузі.

3) Під час огляду сертифікації продукції постає необхідність виконання встановлених ЄС планів щодо розвитку органічного виробництва до 2030 року. Враховуючи ці зобов'язання, ключовим питанням є підтримка фермерів та виробників через субсидії та пільги. Хоча фінансування та підтримка є складним завданням, органічне виробництво може відкрити нові шляхи для експортування товарів на ринки розвинених країн.

4) Крім того, необхідно сприяти розвитку науково-дослідних інститутів, що спеціалізуються на органічному землеробстві та виробництві органічних продуктів. Це дозволить підвищити продуктивність, ефективність та конкурентоспроможність української органічної продукції на міжнародних ринках. Однією з основних причин є те, що зернові культури та продукти рослинного походження вже займають передові позиції в експорті товарів з

України. При їх відповідності органічним стандартам та правилам це дозволить експортувати ці продукти за вищими цінами та виходити на нові ринки збуту.

Загалом, сприяння розвитку органічного виробництва через підтримку фермерів, інвестиції в наукові дослідження та забезпечення сертифікації продукції відповідно до міжнародних стандартів є важливими кроками для зміцнення позицій України на глобальних ринках органічної продукції.

По-четверте, проблематика транспортної інфраструктури: дане питання сьогодні постає досить гостро. Країна має обмежену транспортну інфраструктуру для здійснення ефективної торгівлі з ЄС, особливо в умовах військового конфлікту. Подальше погіршення ситуації в інфраструктурі, може ще більше обмежити здатність України до безперервних поставок товарів в ЄС, що у 2023 році можливо завдяки певному партнерству з Польщею.

Оцінка розвитку транспортної інфраструктури України на 2021 рік через інфраструктурний індекс зазначає про його рівень у 2,76 із 5 можливих. Оцінка враховувала законодавство, інвестиції, монополістичність та логістику. Найвищі показники на момент проведення опитування мали авіаційний (3,15) та морський (2,96) транспорт, найнижчі – залізничний (2,45) і автомобільний (2,47). Для кожного виду транспорту визначено пріоритетні реформи: для авіації – модернізація аеропортів і укладання угоди з ЄС, для морського транспорту – зниження портових зборів і створення незалежного регулятора, для залізничного – реорганізація «Укрзалізниці» і зміна тарифної політики. Було зазначено про потребу інвестицій і реформ для покращення інфраструктури та конкурентоспроможності України [67]. Крім того, у 2018 році було схвалено Національну транспорту стратегію України до 2030 року, яка визначала стратегічні напрямки розвитку транспортної інфраструктури в країні. Основними цілями була інтеграція України в європейську транспортну мережу, підвищення ефективності транспорту, модернізація інфраструктури та впровадження сучасних технологій [68]. Проте у 2022 році ці пріоритети дещо змінилися внаслідок втрати можливості розвитку деяких транспортних

варіантів, таких як авіаційний та частково морський. Крім того, з 2014 до 2024 року загальний прогрес у впровадженні змін у транспортну інфраструктуру та інтеграцію становив лише 58%. Слід зауважити, що трансформації були повільними та зазнавали певних невдач не лише з 2022 року, а й загалом протягом зазначеного періоду.

На сьогодні, одним із головних викликів є значні пошкодження інфраструктури внаслідок війни, що знижує ефективність функціонування транспортних мереж. Транспортна інфраструктура, зокрема дороги, залізниці, порти та аеропорти, потребує масштабної відбудови та модернізації. Це включає в себе ремонт зруйнованих ділянок інфраструктури, заміну старих технологій і впровадження нових стандартів, що відповідають європейським вимогам.

Для подолання цих проблем необхідні значні інвестиції як з боку держави, так і з боку ЄС, що повинно сприяти не тільки відновленню пошкоджених об'єктів, але й модернізації всієї інфраструктурної мережі. Окрім того, необхідно реформувати державне управління в транспортній сфері та покращувати законодавчу базу для забезпечення більш ефективної роботи транспорту.

Ще однією проблемою є недостатня інтеграція деяких українських стандартів та процедур з європейськими, що знижує конкурентоспроможність українського транспорту на міжнародному ринку. Тому важливим завданням є імплементація європейських норм щодо безпеки, екології, логістики та обслуговування на всіх стадіях транспортного процесу.

Таким чином, для успішної реалізації Угоди про асоціацію у сфері транспорту Україні необхідно зосередитись на реформах, залученні інвестицій і виконанні зобов'язань перед ЄС щодо модернізації та інтеграції транспортної інфраструктури [69]. Так, у липні 2024 року Україна отримала схвалення всіх поданих проектів у рамках програми Європейського Союзу «Механізм Сполучення Європи» (CEF). Ці проекти спрямовані на розвиток транспортної інфраструктури, зокрема модернізацію доріг, залізниць та портів, що

сприятиме інтеграції України в європейську транспортну мережу та покращенню логістичних зв'язків з ЄС [70].

Таким чином, розвиток торговельно-економічного співробітництва між Україною та Європейським Союзом є складним і багатогранним процесом, що вимагає вирішення низки суттєвих проблем та викликів. Окрім позитивних тенденцій, зокрема зростання експорту, залишається низка структурних і політичних бар'єрів, які позначаються на ефективності співпраці. Найбільш важливими питаннями є зростаюча залежність України від імпорту, обмежений рівень товарної та географічної диверсифікації експорту, а також обмеження у розвитку національного виробництва через структурні дисбаланси в економіці. Окрім того, значні проблеми створює транспортна інфраструктура, що потребує модернізації та інтеграції з європейськими стандартами.

Для забезпечення сталого розвитку торговельних відносин необхідно впровадити комплексні заходи, включаючи політику імпортозаміщення, диверсифікацію ринків збуту, а також розвиток нових високотехнологічних секторів, таких як ІТ та біотехнології. Крім того, для підвищення ефективності економічної співпраці України з ЄС важливо інвестувати в модернізацію транспортної інфраструктури, що дозволить зменшити логістичні витрати та покращити інтеграцію з європейським ринком.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз сучасного стану, основних тенденцій та перспектив розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС дозволяє зробити наступні висновки.

У межах проведеного дослідження було розкрито сутність поняття торговельно-економічного співробітництва, що дозволило уточнити його багатогранний характер. Зокрема, встановлено, що цей тип співробітництва виходить за межі простого обміну товарами та послугами й охоплює складніші форми економічної взаємодії. До них належать укладення преференційних торговельних угод, гармонізація регуляторних стандартів та впровадження спільних економічних ініціатив, спрямованих на зниження бар'єрів для доступу до ринків. Крім того, проведений аналіз дозволив вивести власний загальний термін торговельно-економічного співробітництва, що презентує системну взаємодію між державами чи регіональними об'єднаннями, що спрямовується на поглиблення економічних зв'язків шляхом зниження торговельних бар'єрів, гармонізації регуляторних стандартів та створення сприятливих умов для взаємного обміну товарами, послугами та інвестиціями.

У процесі дослідження еволюції підходів до вивчення міжнародної торгівлі було висвітлено основні концептуальні засади, які визначають природу та механізми торговельно-економічних відносин. Вивчення класичних теорій міжнародної торгівлі, таких як теорії абсолютної та порівняльної переваг, а також модель Хекшера-Оліна, дозволило встановити, що ці підходи акцентують увагу на ефективності використання ресурсів та вигодах від спеціалізації. Вони сформували фундаментальні принципи, що стимулюють міжнародну торгівлю та економічну взаємодію між країнами. Із зростанням глобалізації з'явилися сучасні теорії, зокрема теорія глобальних ланцюгів створення вартості та теорія цифрової торгівлі, які враховують нові реалії світової економіки. Вони демонструють цифрові технології - автоматизація та інновації сприяють трансформації міжнародних економічних

відносин, створюючи умови для інтеграції країн у глобальні виробничі процеси та забезпечення екологічної стійкості.

У ході дослідження було визначено, що методологія аналізу торговельно-економічного співробітництва між Україною з Європейським Союзом ґрунтується на всебічному підході, який поєднує економічні, статистичні та економетричні інструменти. Застосування факторного підходу, економетричного та стохастичного моделювання забезпечує можливість всебічного оцінювання динаміки зовнішньоторговельних потоків і впливу ключових факторів на їх формування. Ці методи дозволяють враховувати як стабільні тренди, так і непередбачувані зміни у зовнішньому середовищі, сприяючи формуванню стратегій для зміцнення економічної безпеки та підвищення конкурентоспроможності України. Для оцінки впливу ключових факторів на експорт було запропоновано використання економетричної моделі на основі регресійного аналізу. Як незалежні змінні обрано прямі іноземні інвестиції та впровадження Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Підсумки моделювання спрямовані на кількісну оцінку впливу цих факторів на обсяги експорту України до країн ЄС. Зокрема, було зазначено, що прямі іноземні інвестиції мають позитивний ефект на експорт, сприяючи зміцненню виробничого потенціалу та вдосконаленню якості товарів, тоді як імплементація ПВЗВТ сприяє зниженню бар'єрів для торгівлі і забезпеченню сприятливих умов для виходу українських товарів на ринки Європи.

Було проаналізовано інституційні та економічні основи євроінтеграції України, що дозволило висвітлити тривалий та багатогранний характер цього процесу. Курс на європейську інтеграцію, визначений у державних законодавчих документах, заклав підґрунтя для партнерських відносин між Україною та ЄС, включаючи економічну, політичну та правову уніфікацію з європейськими стандартами. Ключовими етапами процесу стали підписання Угоди про партнерство і співробітництво, яка заклала основи для економічної та політичної взаємодії, а також реалізація Європейської політики сусідства, що сприяла формуванню правової та інституційної бази для співпраці.

Особливу роль відіграли Угода про асоціацію й Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, які посилили торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС. Їх реалізація створила нові можливості для збільшення обсягів експорту та імпорту, диверсифікації ринків збуту, зростання інвестиційної привабливості. Аналіз інституційних основ євроінтеграції підтвердив їх вирішальну роль у забезпеченні гармонізації економічної, політичної та правової сфер України з ЄС, що є основою для подальшого розвитку партнерства.

Аналіз торговельно-економічних відносин України з ЄС посприяв визначенню ключової ролі Європейського Союзу у структурі зовнішньоекономічної діяльності України. На початку досліджуваного періоду частка торгівлі з ЄС у загальній структурі зовнішньої економічної діяльності України була відносно низькою. Проте з часом, і особливо після підписання Угоди про асоціацію та створення Поглибленої зони вільної торгівлі, ці показники суттєво зросли. Це свідчить про тенденцію до переорієнтації України на європейський ринок, що супроводжується зміцненням економічних зв'язків і збільшенням частки ЄС як основного торговельного партнера.

Проведений структурний аналіз зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС у 2004-2023 роках продемонстрував істотні зміни в динаміці партнерських країн і товарообігу. Зокрема, зростаюча роль Польщі як провідного торговельного партнера України відображає посилення зосередженості на країнах Східної Європи. Це стало особливо актуальним унаслідок війни, яка перетворила Польщу на ключовий транзитний хаб для українського експорту, компенсуючи втрату доступу до морських портів. Аналіз товарної структури експорту показав поступову переорієнтацію від традиційних галузей, таких як металургія, до аграрного сектору. Продукти рослинного походження та олії займають провідні позиції в експорті. Водночас попри скорочення експорту металургійної продукції через високу вартість і логістичні труднощі, ця категорія зберігає значну частку. Ріст частки

готової продукції свідчить про здатність української економіки адаптуватися до умов тимчасової лібералізації торгівлі з ЄС після 2022 року. Імпорт із ЄС відображає значну залежність України від європейських технологій, машин, хімічної продукції та палива. Крім того, зазначено про зростання частки транспортних і телекомунікаційних послуг у структурі імпорту. Водночас поглиблення взаємодії українського бізнесу з міжнародними партнерами проявляється у зростанні імпорту страхових послуг та роялті.

На основі проведеної оцінки партнерства у сфері інвестицій між Україною та державами ЄС було виявлено значні коливання, що свідчать про чутливість іноземних інвесторів до змін у політичній та економічній ситуації в Україні. Зокрема, різке зниження обсягів інвестицій у 2015 році та відтік капіталу стали наслідком військового конфлікту на сході України. У наступні роки спостерігалось поступове відновлення інвестиційної активності, досягнувши пікового значення у 2019 році, що підтверджує стабілізаційні тенденції та посилення інтересу європейських інвесторів. Попри виклики, зокрема пандемію та військовий конфлікт 2022 року, окремі європейські інвестори демонстрували стійкість у своїх позиціях. Основними інвестиційними партнерами протягом дослідженого періоду залишаються Нідерланди, Кіпр, Німеччина, Франція та Люксембург, які забезпечують значний обсяг капіталовкладень.

На основі регресійного моделювання було проаналізовано вплив лібералізації торгівлі на зовнішньоекономічні відносини між Україною та ЄС. Виявлені результати моделювання підтвердили суттєвий позитивний вплив прямих іноземних інвестицій з ЄС та впровадження Угоди про зону вільної торгівлі на обсяги експорту України до країн ЄС. Це демонструє, що зниження торговельних бар'єрів створює оптимальні умови для стимулювання зовнішньоекономічної активності. Аналіз впливу Угоди про асоціацію та ПВЗВТ на залучення інвестицій показав, що з моменту впровадження угоди обсяги інвестицій з ЄС до України також зросли. Однак загальна пояснювальна сила моделі вказує на середній рівень впливу, що свідчить про

існування інших важливих економічних і політичних факторів, які впливають на динаміку інвестицій. Загалом результати аналізу підтверджують, що впровадження Угоди про вільну торгівлю стало важливим етапом економічної інтеграції України з ЄС.

Було визначено основні виклики та шляхи розвитку торговельно-економічного співробітництва України з ЄС. Аналіз показав, що, попри позитивні зрушення, зокрема зростання обсягів експорту в ЄС, Україна стикається з низкою суттєвих проблем у процесі інтеграції. Однією з головних проблем є залежність від імпорту з ЄС, яка обмежує розвиток внутрішнього виробництва та знижує положення української продукції на міжнародних ринках. Географічна залежність від окремих ринків, зокрема Польщі, створює додаткові ризики у разі змін політичних чи економічних умов. Крім того, недостатня товарна диверсифікація експорту, орієнтованого переважно на сировину, зменшує можливості створення доданої вартості, що є важливим чинником у забезпеченні сталого економічного зростання. Важливим бар'єром залишається низький рівень розвитку транспортної інфраструктури, який обмежує можливості ефективної торгівлі з ЄС, зокрема в умовах війни. Для подолання цих викликів запропоновано комплексні заходи, зокрема впровадження політики імпортозаміщення, спрямованої на підтримку внутрішнього виробництва у стратегічних галузях, таких як машинобудування та хімічна промисловість. Рекомендовано розширити географічну диверсифікацію через зміцнення позицій на ринках Західної Європи. Значущим напрямком є укріплення високотехнологічних індустрій, таких як ІТ та біотехнології, що дозволить збільшити частку готової продукції з високою доданою вартістю в експорті. Окрім цього, необхідно модернізувати транспортну інфраструктуру. Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню позицій України на європейських ринках, зниженню залежності від імпорту та підвищенню конкурентоспроможності на світовій арені, що стане важливим кроком у включенні України до єдиного європейського економічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Politics of Transatlantic Trade Negotiations: TTIP in a Globalized World / J.-F. Morin et al. London : Routledge, 2016. 258 p.
2. Baccini L. The economics and politics of preferential trade agreements. Annual review of political science. 2019. Vol. 22, no. 1. P. 75—92. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070708> (date of access: 01.11.2024).
3. Baier S. L., Bergstrand J. H. Economic determinants of free trade agreements. Journal of international economics. 2004. Vol. 64, no. 1. P. 29—63. URL: [https://doi.org/10.1016/s0022-1996\(03\)00079-5](https://doi.org/10.1016/s0022-1996(03)00079-5) (date of access: 01.11.2024).
4. Dür A., Elsig M. Introduction: The purpose, design and effects of preferential trade agreements. Trade Cooperation. 2015. Vol. 1st ed. P. 1—22. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316018453.002> (date of access: 01.11.2024).
5. Bagwell K., Staiger R. W. The economics of trade agreements in the linear Cournot delocation model. Journal of International Economics. 2012. Vol. 88, no. 1. P. 32—46. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2012.01.013> (date of access: 01.11.2024).
6. Мариніна С. В. Торгово-економічне співробітництво України з країнами Європейського Союзу. Київ : Нац. техн. ун-т України «КПІ», 2011. 11 с.
7. Ключник А., Мисько С. Аналіз торгово-економічного співробітництва Миколаївської області в аграрній сфері з країнами ЄС. Економіка та суспільство. 2017. № 8. С. 43—51.
8. Nebaba N., Kolpina A. Features of the liberalization of trade-economic cooperation between Ukraine and the Middle East countries. Ekonomika ta derzhava. 2020. № 4. С. 210. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.210> (date of access: 01.11.2024).

9. Khvostikov A. A cognitive chart development of the international trade-economic relations essence. Economic scope. 2019. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/152-5> (date of access: 01.11.2024).
10. Zayats O. The impact of a country's accession to an integration grouping on its competitive force. Economic scope. 2020. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/158-1> (date of access: 01.11.2024).
11. Торговельно-економічне співробітництво України з країнами ЄС. Молодий вчений. 2018. Т. 4, № 56. С. 839—843.
12. Степічева О. Розвиток торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС в умовах неопротекціонізму. Економіка та суспільство. 2024. № 61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-9> (дата звернення: 01.11.2024).
13. International Economics: Theory and Policy, Global Edition / P. Krugman et al. 11th ed. Pearson, 2018. 808 p.
14. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. Economics. 19th ed. 2009. 715 p.
15. International Trade Centre. Transforming Trade, Changing Lives. URL: <https://www.intracen.org/resources/publications/transforming-trade-changing-lives> (date of access: 01.11.2024).
16. UN Trade and Development. Home. URL: <https://unctad.org/> (date of access: 01.11.2024).
17. World Trade Organization. Home page. URL: <https://www.wto.org/> (date of access: 01.11.2024).
18. Neilson J., Pritchard B., Yeung H. W.-c. Global value chains and global production networks in the changing international political economy: An introduction. Review of International Political Economy. 2014. Vol. 21, no. 1. P. 1—8. URL: <https://doi.org/10.1080/09692290.2013.873369> (date of access: 01.11.2024).
19. Cory N. Cross-Border Data Flows: Where Are the Barriers, and What Do They Cost?. Information Technology & Innovation Foundation, 2017. 42 p.

URL: <https://itif.org/publications/2017/05/01/cross-border-data-flows-where-are-barriers-and-what-do-they-cost/> (date of access: 01.11.2024).

20. Trade and Inclusive Growth / M. Bacchetta et al. International Monetary Fund. 2021. Vol. 74.

21. Murray A., Skene K., Haynes K. The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context. Journal of Business Ethics. 2015. Vol. 140, no. 3. P. 369—380. URL: <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2693-2> (date of access: 01.11.2024).

22. Mulligan G. F. Book Review: The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. Economic Development Quarterly. 2020. Vol. 34, no. 4. P. 387—390. URL: <https://doi.org/10.1177/0891242420940523> (date of access: 01.11.2024).

23. Rivera-Batiz F. L., Erbil C., Opanasets A. Chapter 4: International Trade Theory and Evidence: A Survey. Encyclopedia of International Economics and Global Trade. 2020. Vol. 3 : International Trade and Commercial Policy. P. 85—144.

24. Manioudis M., Milonakis D. Smith's Wealth of Nations and the economic past: setting the scene for economic history?. The European Journal of the History of Economic Thought. 2020. P. 142—163. URL: <https://doi.org/10.1080/09672567.2020.1776355> (date of access: 01.11.2024).

25. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. Т. 1. С. 16—31.

26. Ситар Л. Й., Старик Р. Я. Інвестиційне співробітництво у прикордонних регіонах України в умовах інтеграційних процесів (на прикладі Львівської області). Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Т. 4. С. 140—147.

27. Скоробогатова Н. Є. Інноваційно-інвестиційне співробітництво України і ЄС в межах забезпечення сталого розвитку. Економічний Вісник

Національного Технічного Університету України Київський Політехнічний Інститут. 2014. Т. 11. С. 19—26.

28. Savchenko M. V., Khadzhynov I. V., Zavydovska A. O. Ukraine's export potential and its implementation in trade and economic relations with eu countries. *Economic Bulletin of Dnipro University of Technology*. 2021. Vol. 75. P. 89—98. URL: <https://doi.org/10.33271/ebdut/76.089> (date of access: 01.11.2024).

29. Побоченко Л. М., Любарцева К. Д. Аналіз торговельно-економічної співпраці України з країнами Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2013. Т. 1, № 1.

30. Балежентіс А., Яценко О. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. *Міжнародна економічна політика*. 2018. Т. 1. С. 32—62.

31. Беззубченко О., Хоцька Я. Оцінка перспектив розвитку міжрегіональних торгово-економічних зв'язків України з країнами ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Економіка. 2016. № 12. С. 125—134.

32. Центральне міжрегіональне упр. М-ва юстиції (м. Київ). Історія становлення відносин Україна-ЄС. URL: https://centraljust.gov.ua/ndd/european_integration/eu-ukraine_relations/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es (дата звернення: 01.11.2024).

33. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода Україна від 14.06.1994 : станом на 1 верес. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 01.11.2024).

34. Служба Віце-прем'єр-міністра України. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 01.11.2024).

35. «НЕК «Укренерго». Енергосистему України повністю синхронізовано з європейською енергомережею ENTSO-E. URL: <https://ua.energy/integraciya-do-entso-e/energosystemu-ukrayiny-povnistyu-synhronizovano-z-yevropejskoyu-energomerezheyu-entso-e/> (дата звернення: 01.11.2024).

36. План дій "Україна - Європейський Союз" : План Європ. Союзу від 12.02.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693 (дата звернення: 01.11.2024).

37. Програма інтеграції України до Європейського Союзу : Програма Президента України від 14.09.2000 : станом на 10 лип. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00> (дата звернення: 01.11.2024).

38. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 : станом на 10 лип. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (дата звернення: 01.11.2024).

39. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.11.2024).

40. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV : станом на 4 листоп. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 01.11.2024).

41. Медведкова Н., Новикова І. В. Історія становлення відносин Україна-ЄС. Освіта, наука та виробництво: розвиток та перспективи : матеріали VII Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Шостка, 2 черв. 2022 р. / ред.: Р. В. Закусило, С. В. Тимофіїв, Н. Ю. Бондар. Суми.

42. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII : станом на 20 лип. 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 01.11.2024).
43. Бредіхин А. В. Україна та Європейський Союз: ретроспектива розвитку відносин. Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 2. С. 7—12.
44. Манцуров І., Храпунова Я., Махонін В. Оцінювання процесів інтеграції України у глобалізовану економічну систему ЄС. Журнал європейської економіки. 2020. Т. 19, № 3. С. 467—482.
45. Council of the European Union. Ukraine - Consilium. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-ukraine-relations/> (date of access: 01.11.2024).
46. Бровко О. В., Жеребятнікова І. В. Історія та особливості взаємовідносин України з Євросоюзом. зб. матеріалів XXXIII Харківських політологічних читань, м. Харків, 24 квіт. 2020 р. Харків, 2020. С. 51—55.
47. Malozhon O. I. External relations of the European Union. South Ukrainian Law Journal. 2022. Vol. 2, no. 4. P. 34—39. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.6> (date of access: 01.11.2024).
48. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2024).
49. Гаврилюк І. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами Європейського Союзу. Економіка та суспільство. 2024. № 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3> (дата звернення: 01.11.2024).
50. KPMG International. German-Ukrainian Business Outlook 2024. 2024.
51. Як збільшити та диверсифікувати український експорт до Німеччини? / П. Яворський та ін. Київська школа економіки. 101 с.
52. Rebuild Ukraine. Proposals of the German business community for the reconstruction and modernization of the Ukrainian economy / S. Kägebein et al. Eastern Committee of the German Economy eV, 2022. 22 p. URL: <https://www.ost-ausschuss.de/de/dossier-rebuild-ukraine> (date of access: 01.11.2024).

53. Департамент взаємодії з експортерами та просування експорту. Проект Стратегії розвитку експорту продукції машинобудування в Україні на період до 2025 року | Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ba7dd5e7-8fae-4a39-ad42-99092f65c4e7&title=ProektStrategiiRozvitkuEksportuProduktiiMashinobuduvanniaVUkrainiNaPeriodDo2025-Roku> (дата звернення: 01.11.2024).

54. Шарапов В. С. Логістичні обмеження, як ключовий чинник падіння обсягів виробництва металургійної галузі в Україні. Менеджмент та маркетинг як фактори розвитку бізнесу в умовах економіки відновлення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18 квіт. 2023 р. / ред.: В. В. Храпкіна, К. В. Пічик. Київ, 2023. С. 111—115.

55. Ляховська О. Особливості функціонування найбільших підприємств металургійної промисловості України під час війни. Економіка та суспільство. 2023. № 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-86> (дата звернення: 01.11.2024).

56. Харченко М. Українська соняшникова олія в глобальному масштабі: Логістичні маршрути сезону 2023-2024. UkrAgroConsult - Агроконсалтинг світового рівня. URL: <https://ukragroconsult.com/news/ukrayinska-sonyashnykova-oliya-v-globalnomu-masshtabi-logistychni-marshruty-sezonu-2023-2024/> (дата звернення: 01.11.2024).

57. Sunflower Oil - Price - Chart - Historical Data - News. TRADING ECONOMICS. URL: <https://tradingeconomics.com/commodity/sunflower-oil> (date of access: 01.11.2024).

58. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 01.11.2024).

59. Eurostat. EU direct investment positions by country, ultimate and immediate counterpart and economic activity (BPM6). Statistics | Eurostat. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bop_fdi6_pos_custom_13703770/default/table?lang=en (date of access: 01.11.2024).

60. Ishchuk S. O., Sozansky L. Y. Import dependence of the Ukrainian economy: problems and solutions. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Economics”. 2020. Vol. 1(13). P. 23—32. URL: [https://doi.org/10.31339/2313-8114-2020-1\(13\)-23-32](https://doi.org/10.31339/2313-8114-2020-1(13)-23-32) (date of access: 01.11.2024).

61. Пугачевська К. Імпортозалежність економіки України: детермінанти та ризики. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. Vol. 111, no. 4. P. 103—114. URL: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(111\)07](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(111)07) (дата звернення: 01.11.2024).

62. Іванов Є. Оцінювання диверсифікації експорту в Україні. Економіка та суспільство. 2022. No. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-41> (дата звернення: 01.11.2024).

63. Яценко О. О. Визначення перспективних напрямів диверсифікації експорту України. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». 2020. № 21. С. 281—292.

64. Savchenko M. V., Kuzmenko Y. H., Choplyak M. P. Development Trends of Ukraine’s Foreign Trade in Raw Products and its Impact on the Economy of the Country and the World. Business Inform. 2023. Vol. 5, no. 544. P. 33—40. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-33-40> (date of access: 01.11.2024).

65. Iermakova O. Strategic directions for deepening export relations of Ukraine with EU countries in the high-tech sector. Scientific Bulletin of Odessa National Economic University. 2022. Vol. 7, no. 296. P. 41—47. URL: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2022-7-296-41-47> (date of access: 01.11.2024).

66. Shapoval A. Study of the general situation of it in Ukraine in determining the factors influencing the economic performance of the segment. Odesa National University Herald. Economy. 2024. Vol. 29, no. 1(99). URL: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-99-7> (date of access: 01.11.2024).

67. Інфраструктурний індекс 2021. Logistics in Ukraine. URL: <https://logistics-ukraine.com/tag/інфраструктурний-індекс-2021/> (дата звернення: 01.11.2024).

68. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження від 30.05.2018 № 430-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-nacionalnoyi-transportnoyi-strategiyi-ukrayini-na-period-do-2030-roku>.

69. Рабінович М. Виклики виконання Україною Угоди про асоціацію: дослідження сфери транспорту та інфраструктури. «Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/vyklyky-vykonannya-ukrayinoyu-ugody-pro-asotsiatsiyu-doslidzhennya-sfery-transportu-ta-infrastruktury> (дата звернення: 01.11.2024).

70. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Транспортна інфраструктура: схвалено всі подані Україною проекти у рамках програми «Механізм «Сполучення Європи». Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/transportna-infrastruktura-skhvaleno-vsi-podani-ukrainoiu-proekty-u-ramkakh-prohramy-mekhanizm-spoluchennia-ievropu> (дата звернення: 01.11.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Порівняння обсягів експорту та імпорту між Україною та країнами ЄС у 2004 і 2023 роках, млн дол. США

Країна	2004		2023	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
ЄС (27)	11 009,60	9 547,40	23 392,08	32 487,27
у тому числі				
Австрія	249,40	353,00	606,56	537,18
Бельгія	278,30	259,80	359,06	663,06
Болгарія	498,60	82,60	904,62	2 221,32
Греція	118,10	55,40	257,56	1 374,11
Данія	115,10	162,60	217,39	250,71
Естонія	278,30	80,00	92,30	128,07
Ірландія	7,60	28,70	14,84	195,97
Іспанія	522,00	174,30	2 008,26	888,05
Італія	1 620,50	879,70	1 536,89	2 278,22
Кіпр	168,50	3,90	107,77	47,84
Латвія	377,20	59,90	323,81	291,00
Литва	468,60	173,70	628,18	1 300,05
Люксембург	6,00	15,10	3,41	13,49
Мальта	18,50	0,40	70,12	7,87
Нідерланди	524,80	340,20	1 490,86	1 035,12
Німеччина	1 891,00	2 772,50	2 019,67	5 061,68
Польща	979,90	1 008,20	4 755,39	6 577,76
Португалія	27,10	21,80	223,45	70,20
Румунія	731,70	91,20	3 764,88	1 566,87
Словаччина	398,10	243,10	1 073,68	1 676,89
Словенія	14,80	113,90	64,84	241,97
Угорщина	346,60	392,20	1 184,88	1 387,90
Фінляндія	807,60	471,40	44,40	283,86
Франція	30,80	273,70	481,47	1 759,19
Хорватія	203,50	654,70	87,18	82,45
Чехія	299,10	430,80	996,01	1 789,42
Швеція	27,90	404,60	74,60	756,69

Джерело: [48, 58]

Додаток Б

Таблиця Б.1

Дані для проведення регресійного аналізу щодо впливу ПВЗВТ на експорт та імпорт з ЄС в період 2007-2023 років

Рік	Прямі інвестиції з ЄС в економіці України, млн дол. США	ПВЗВТ, 0=не було, 1=введено	Індекс цін, експорт	Індекс умов торгівлі	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США
2007	14 698,80	0	123,00	96,20	1 391 640,00	2 221 870,00
2008	20 940,90	0	73,20	151,30	1 812 950,00	2 886 840,00
2009	25 884,20	0	126,00	91,20	949 930,00	1 539 270,00
2010	29 310,30	0	126,00	91,20	1 305 190,00	1 910 120,00
2011	34 744,90	0	125,60	94,00	17 969 988,20	25 752 869,70
2012	36 736,50	0	98,10	109,80	17 081 264,10	26 156 389,80
2013	38 635,50	0	101,00	102,90	16 758 614,80	27 046 505,30
2014	38 264,80	0	94,80	123,80	17 002 906,80	21 069 126,20
2015	33 535,54	0	82,30	112,10	13 015 209,70	15 330 156,20
2016	33 414,64	1	96,20	91,30	13 496 283,20	17 140 841,80
2017	33 611,50	1	115,90	92,60	17 533 403,90	20 799 357,10
2018	33 590,90	1	111,80	95,50	20 157 012,70	23 216 495,40
2019	39 555,12	1	0,10	99,60	20 750 741,60	25 012 187,70
2020	37 479,05	1	104,60	105,17	18 604 909,87	23 859 713,05
2021	48 733,49	1	148,18	86,83	26 792 969,31	28 954 281,23
2022	37 946,22	1	108,25	108,39	27 890 709,30	26 962 397,10
2023	41 159,84	1	86,08	89,26	23 392 076,31	32 487 267,86

Джерело: [48, 58]

Таблиця Б.2

Результати регресійного аналізу дослідження впливу факторів на експорт з
України до країн ЄС

Залежна змінна: Exp		Період спостереження: 2007-2023		
Модель	Коефіцієнт	Ст. Похибка	t-статистика	p-значення
const	-2,42872e+07	1,22428e+07	-1,984	0,0706
FDI	805,052	150,841	5,337	0,0002
DCFTA	6,05975e+06	2,51258e+06	2,412	0,0328
PrInexp	1 4668,5	36 122,9	0,4061	0,6918
IndexTerms	74 404,4	78 324,5	0,9499	0,3609
R-квадрат	0,836681	P-значення (F)	0,000114	
Скориг. R-квадрат	0,782242	Стат. Дурбіна-Уотсона	1,928405	

Примітка: Exp – експорт товарів в ЄС, FDI – прямі іноземні інвестиції, DCFTA – впровадження ПВЗВТ, PrInexp – індекс цін торгівлі, експорт, IndexTerms – індекс умов торгівлі.

Джерело: розраховано автором

Таблиця Б.3

Результати регресійного аналізу залежності імпорту з країн ЄС від введення
ПВЗВТ

Залежна змінна: Imp		Період спостереження: 2007-2023		
Модель	Коефіцієнт	Ст. Похибка	t-статистика	p-значення
const	1,37681e+07	3,01867e+06	4,561	0,0004
DCFTA	1,10359e+07	4,40043e+06	2,508	0,0241
R-квадрат	0,295433	P-значення (F)	0,024125	
Скориг. R-квадрат	0,248462	Стат. Дурбіна-Уотсона	0,658302	

Примітка: Imp – імпорт товарів з ЄС, DCFTA – впровадження ПВЗВТ.

Джерело: розраховано автором

Таблиця Б.4

Дані для проведення регресійного аналізу щодо впливу ПВЗВТ на ПІІ в
Україну в період 1995-2023 років

Рік	Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з ЄС в економіці України, млн дол США	ПВЗВТ, 0= не було, 1= введений ПВЗВТ
1995	259,10	0
1996	466,00	0
1997	631,00	0
1998	924,80	0
1999	1 186,80	0
2000	1 340,90	0
2001	1 706,60	0
2002	1 937,40	0
2003	2 404,70	0
2004	3 119,54	0
2005	4 009,90	0
2006	10 915,10	0
2007	14 698,80	0
2008	20 940,90	0
2009	25 884,20	0
2010	29 310,30	0
2011	34 744,90	0
2012	36 736,50	0
2013	38 635,50	0
2014	38 264,80	0
2015	33 535,54	0
2016	33 414,64	1
2017	33 611,50	1
2018	33 590,90	1
2019	39 555,12	1
2020	37 479,05	1
2021	48 733,49	1
2022	37 946,22	1
2023	41 159,84	1

Джерело: [48, 58]

Таблиця Б.5

Результати кореляційного аналізу для показників ПІ, ПЗВТВ та експорту в ЄС

Коефіцієнти кореляції, на базі спостережень 2007-2023			
Ехр	FDI	DCFTA	-
1.0000	0.8696	0.6690	Ехр
-	1.0000	0.5112	FDI
-	-	1.0000	DCFTA

Примітка: Ехр – експорт товарів в ЄС, FDI – прямі іноземні інвестиції, DCFTA – впровадження ПЗВТ.

Джерело: розраховано автором

Виклики та шляхи вирішення у торгівельно-економічній співпраці між
Україною та ЄС

Виклики	Шляхи вирішення
Переважаючий імпорту з країн ЄС над експортом	- Впровадження стратегії імпортозаміщення; - державна підтримка підприємств у машинобудуванні та хімічній промисловості; - надання пільгових кредитів та тимчасових податкових пільг за умови використання українських компонентів; - створення промислових кластерів та індустріальних парків для зниження витрат на логістику.
Географічна диверсифікація	- Розширення торговельних зв'язків із країнами поза межами ЄС; - розвиток ІТ-сектору через освітні програми та податкові пільги; - укладення угод з міжнародними фармацевтичними компаніями для розвитку біотехнологій; - сертифікація продукції для нових ринків; - підтримка органічного виробництва через субсидії та інвестиції.
Товарна диверсифікація експорту	- Розширення експорту продукції з високою доданою вартістю; - підтримка високотехнологічних секторів (ІТ, біотехнології, органічне виробництво); - сертифікація продукції для відповідності міжнародним стандартам.
Проблематика транспортної інфраструктури	- Масштабна відбудова та модернізація інфраструктури; - впровадження європейських стандартів безпеки, екології та логістики; - залучення інвестицій від ЄС; - реформування управління у транспортній сфері; - модернізація аеропортів, морських портів та залізничної мережі.

Джерело: складено автором